REVIDERT RAMMEPLAN FOR BARNEHAGEN

Forslag fra en arbeidsgruppe nedsatt av Barne- og familiedepartementet

Levert til Barne- og familiedepartementet 5. juli 2005

INNHOLD

BAKGRUNN, MANDAT, UTVALGETS SAMMENSETNING OG ARBEID i
Arbeidsgruppens mandat i
Arbeidsgruppens sammensetning ii
Arbeid i gruppen iii
Sentrale dokumenter i gruppens arbeid iv
ARBEIDSGRUPPENS FORSLAG OM TEMAHEFTER vi
Flertallets innstilling vi
Flertallets anbefaling av temaområder vii
Mindretallets innstilling ix
MINDRETALLETS INNSTILLING TIL FORSLAG TIL REVIDERT RAMMEPLAN FOR BARNEHAGEN x
Mindretallets dissens i forhold til kapittel 3: Barnehagen som arena for oppdragelse x
Mindretallets dissens i forhold til kapittel 4: Barnehagen som arena for læring xi
FORSLAG TIL REVIDERT RAMMEPLAN FOR BARNEHAGEN 1
Planens oppbygging 1
Kapittel 1 Barnehagens samfunnsmandat 3
1.1 Rammeplanen - en ramme for barnehagens virksomhet 3
1.2 Barnehagens lovgrunnlag 5
1.3 Barnehagens verdigrunnlag 8
1.3.1 Offentlige barnehager og private barnehager som ikke har reservert seg mot det kristne verdigrunnlaget 8
1.3.2 Barnehager med andre formålsbestemmelser 9
1.3.3 Fellesverdier 10
Kapittel 2 Omsorg i barnehagen 13
Kapittel 3 Barnehagen som arena for oppdragelse 16
3.1 Oppdragelse 16
3.2 Barnehagen som arena for oppdragelse 16
3.2.1 Barnehagens utfordringer og overordnete mål for oppdragelsen 17
3.2.2 Samarbeid med foreldrene 18
3.3 Oppdragelse som kulturformidling 20
3.3.1 Personalet som forbilder 20
3.3.2 Personlig og kulturell identitet som oppdragelsesmål 21
3.3.3 Inkluderende fellesskap med plass til det enkelte barn 22
3.4 Oppdragelse i samiske barnehager 23
Kapittel 4 Barnehagen som arena for læring 25

4.1 Læring i barnehagen 26
4.2 Hverdagsaktiviteter, lek og sosialt samspill 27
4.2.1 Lek 27
4.2.2 Følelser i barnehagens hverdag 28
4.2.3 Læring gjennom sosialt samspill 29
4.3 Barnehagens fagområder 31
4.3.1 Religion, etikk og filosofi 32
4.3.2 Nærmiljø og samfunn 35
4.3.3 Estetiske fagområder 37
4.3.4 Språk, tekst og kommunikasjon 39
4.3.5 Natur, miljø og teknikk 41
4.3.6 Kropp, bevegelse og helse 43
Kapittel 5 Arbeidsmåter og læringsformer 46
5.1 Grunnleggende prinsipper for barnehagens pedagogiske virksomhet 46
5.1.1 Tverrfaglighet og sammenheng mellom periodisk og gjennomløpende innhold 47
5.1.2 Barns medvirkning 47
5.1.3 Gleden ved gjenkjenning – progresjon i innholdet 48
5.2 De minste barna i barnhagen 48
5.3 Informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT) i barnehagen 49
Kapittel 6 Planlegging, dokumentasjon og vurdering 51
6.1 Planlegging i barnehagen 51
6.2 Dokumentasjon av barnehagens arbeid 52
6.3 Vurdering av barnehagens arbeid 54
Kapittel 7 Samarbeid med skolen og andre tjenester og institusjoner 56
7.1 Skolen 56
7.2 Barneverntjenesten 57
7.3 Helsestasjonen 57
7.4 Den pedagogisk-psykologiske tjenesten 57
7.5 Høgskolene 58
7.6 Sametinget 58
VEDLEGG: MINDRETALLETS FORSLAG TIL KAPITTEL 3 I

BAKGRUNN, MANDAT, UTVALGETS SAMMENSETNING OG ARBEID

Dette forslaget til rammeplan for barnehagen er en revisjon av rammeplanen av 1. desember 1995, som er en forskrift til barnehageloven og var den første nasjonale rammeplanen for barnehagen i Norge. Forslaget er utarbeidet av en arbeidsgruppe nedsatt av Barne- og familiedepartementet i november 2004.

I løpet av det siste tiåret har det vært flere markante samfunnsendringer med betydning for barnehagens virksomhet:

- I 1997 ble grunnskolen 10-årig med skolestart for seksåringer
- En stadig større andel av barn under opplæringspliktig alder er i barnehagen
- Andelen av barn under tre år har steget, en trend som vil fortsette inntil full barnehagedekning er oppnådd
- En større andel barn nytter barnehagen som heldagstilbud
- Det kulturelle mangfoldet og verdimangfoldet i samfunnet øker
- Barnekonvensjonen (1989) styrker barnas rettslige stilling i samfunnet, noe som gir ytterligere forpliktelse til barnehagen som pedagogisk virksomhet, bl.a. i form av krav om en større grad av barns medvirkning i samsvar med barnas alder og modenhet
- Økende fokusering på barnehagens innhold og kvalitet
- Internasjonale utredninger og offentlige dokumenter peker på barnehagen som et godt grunnlag for livslang læring.

Endringene i samfunnet har medført behov for en ny barnehagelov (jf. Ot.prp. nr. 72 (2004-2005)). Ved framlegg av lovforslaget (BFD, Pressemelding, 8.4.2005) understreket statsråd Laila Dåvøy at økt kvalitet i barnehagen, barns rett til medvirkning og en utvidet innholdsbestemmelse er vesentlige intensjoner med lovforslaget. Den nye loven ble sanksjonert 17.6.2005 (Lov 17. juni 2005 nr. 64 om barnehager) og forutsetter en revisjon av rammeplanen av 1995.

Arbeidsgruppens mandat

Barne- og familiedepartementet gav gruppen følgende mandat:

Arbeidsgruppen skal utarbeide forslag til revidert rammeplan for barnehagen. Planen skal utarbeides med utgangspunkt i utkast til ny barnehagelov og utdype lovens bestemmelser om formål (§ 1), innhold (§ 2) og barn og foreldres medvirkning (§§ 3 - 5). Rammeplanen skal ha status som forskrift. Ny rammeplan skal være mindre omfattende, mer kortfattet og klar enn dagens rammeplan. I tillegg til planen kan det utvikles temahefter og veiledninger til bruk av planen. Arbeidsgruppen skal peke på områder hvor det er behov for slikt utfyllende materiell, men det forventes ikke at gruppen utarbeider dette.

Arbeidsgruppen skal i samråd med Sametinget foreslå hvordan rammeplanen skal sikre at samiske barn får et tilpasset barnehagetilbud.

De sentrale prinsippene i dagens rammeplan skal videreføres. Planen skal angi barnehagens samfunnsmandat og være et redskap for barnehagens ansatte og et grunnlag for myndighetenes tilsyn med virksomheten. Barnehagens egenart som arena for lek, omsorg og læring for små barn i grupper må komme tydelig fram. Arbeidsgruppen skal i sitt arbeid ta hensyn til nyere forskning om små barns sosialisering og læring.

Rammeplanen skal:

- *danne grunnlag for barnehagens planlegging, gjennomføring og vurdering av innholdet (årsplanarbeidet),*
- *bygge på internasjonale konvensjoner som Norge er forpliktet til å følge,*
- *ha et helhetlig perspektiv på omsorg og læring,*
- *bidra til en god overgang mellom barnehage og skole og*
- *angi mål som barnehagen skal arbeide mot i hverdagslivet og i arbeidet med fagområder.*

Arbeidsgruppen skal levere forslag til revidert rammeplan til departementet innen 1. juli 2005.

Arbeidsgruppens sammensetning

Inga Margrethe Eira Bjørn (konsultativt medlem)
Rådgiver, Sametinget, Opplæringsavdelingen

Else Foss (t.o.m. desember 2005)

Høgskolelektor, Høgskolen i Vestfold, avdeling for lærerutdanning

Anders Lindseth
Professor, Høgskolen i Bodø, Senter for praktisk kunnskap og Universitetet i Tromsø, Avdeling for sykepleie og helsefag

Ingebjørg Mikalsen
Styrer, Purktrøa gårdsbarnehage, Levanger og øvingslærer ved Høgskolen i Nord-Trøndelag

Thomas Moser (leder)
Professor, Høgskolen i Vestfold, Barnehagesenteret og Danmarks Pedagogiske Universitet, Learning Lab Denmark

Tove Skoug
Førstelektor, Høgskolen i Hedmark, avdeling for lærerutdanning

Ingeborg Tveter Thoresen (f.o.m. januar 2005)
Førstelektor, Høgskolen i Vestfold, avdeling for lærerutdanning

Kari Jacobsen (gruppens sekretær)
Seniorrådgiver, Barne- og familiedepartementet

Sametinget tok, etter at gruppen formelt var nedsatt av departementet, initiativ overfor departementet for å få en representant i gruppen. Departementet sluttet seg til Sametingets synspunkt om at dette kunne være den mest hensiktsmessige måten å ivareta mandatets pålegg om samråd med Sametinget, og oppnevnte Inga Margrethe Eira Bjørn som konsultativt medlem, i praksis med alle rettigheter.

Arbeid i gruppen

Arbeidsgruppen hadde sitt konstituerende møte den 29.11.2004, og det ble i alt gjennomført syv møter:

29.-30.11.2004: Barne- og familiedepartementet, Oslo

13.-14.01.2005: Barne- og familiedepartementet, Oslo
07.-08.02.2005: Barne- og familiedepartementet, Oslo
01.-02.03.2005: Barne- og familiedepartementet, Oslo og Voksenåsen konferansesenter, Oslo
26.-27.04.2005: Backlund Hotell, Levanger
23.-24.05.2005: Sametinget, Karasjok
21.-22.06.2005: Borge Hotell, Tønsberg

Flere av gruppens medlemmer har utarbeidet skriftlige utkast til deler av forslaget til revidert rammeplan. Leder og sekretær har hatt redigerings- og arbeidsmøter i Tønsberg og Oslo.

I forbindelse med møter i arbeidsgruppen, har gruppen besøkt Purktrøa barnehage i Levanger og Lahtosluohkka barnehage i Karasjok. I disse sammenhengene har gruppen også hatt verdifulle samtaler med personalet i barnehagene.

Videre har leder og sekretær hatt ett møte med departementets arbeidsgruppe for kvalitet i barnehagen ("Søbstad-gruppen") og ett møte med leder Mimi Bjerkestrand og administrativt ansatte i seksjon barnehage i Utdanningsforbundet.

Arbeidsgruppen inviterte professor Frode Søbstad til et møte der han ble bedt om å redegjøre for "Hvilken funksjon skal barnehagen ha i et didaktisk perspektiv?" som bakgrunn for en drøfting med gruppen.

Flere av gruppens medlemmer har brukt ulike arenaer til å møte barnehagepersonale og ansatte ved høgskolene til dialog om erfaringer med rammeplanen fra 1996 og forventninger og krav til en revidert rammeplan.

Sentrale dokumenter i gruppens arbeid

Lov 5. mai 1995 nr. 19 om barnehager (barnehageloven) med forskrifter og departementets merknader til bestemmelsene (Q-0902 B)
Rammeplan for barnehagen (Q-0903 B), BFD (1996)
Høringsnotat om ny barnehagelov (BFD, 2005)
Om lov om barnehager (barnehageloven) BFD, Ot.prp.nr.72 (2004-2005)

Klar, ferdig gå. Tyngre satsing på de små (Rapport fra arbeidsgruppe om kvalitet i barnehagesektoren) BFD, 8. mars 2005.

Videre ble det innhentet skriftlige eksterne bidrag til temaene "IKT i barnehagen" fra høgskolelektor Nina Bølgan, Høgskolen i Oslo og "Hvilken funksjon skal rammeplanen ha i et didaktisk perspektiv?" fra professor Frode Søbstad, Dronning Mauds Minne, Høgskolen.

Gruppens innstilling

Gruppens innstilling er enstemmig, med unntak av tre dissenser fra medlemmene Lindseth og Tveter Thoresen: Disse medlemmene mener at det ikke bør utarbeides temahefter i departementets regi, de avgir et eget forslag til kapittel 3 om oppdragelse og de mener at det ikke bør være mål for barna i kapitlet om barnehagen som læringsarena. Dissensen angående temahefter fremgår av omtalen av dette temaet, de øvrige to dissensene med begrunnelser er omtalt på sidene x-xii. Mindretallets forslag til kapittel 3 følger som vedlegg til forslaget til rammeplan.

ARBEIDSGRUPPENS FORSLAG OM TEMAHEFTER

I mandatet til arbeidsgruppen sier Barne- og familiedepartementet:

"I tillegg til planen kan det utvikles temahefter og veiledninger til bruk av planen. Arbeidsgruppen skal peke på områder hvor det er behov for slikt utfyllende materiell, men det forventes ikke at gruppen utarbeider dette."

Arbeidsgruppen har drøftet denne henstillingen og er delt i sin innstilling.

Flertallets innstilling

Flertallet, medlemmene Eira Bjørn, Mikalsen, Moser og Skoug, mener at det er hensiktsmessig å utvikle temahefter, dersom noen grunnleggende forutsetninger er oppfylt.

Betegnelsen *temahefter* velges bevisst, og det ses bort fra begrepet veiledningshefter. Betegnelsen veiledningshefte kan etter flertallets mening i for stor grad tolkes dit hen at de inneholder en form for "offentlig godkjent" sannhet som barnehagefeltet bør følge.

Flertallet mener at det må være hevet over en hver tvil at disse heftene *ikke* representerer en form for autorisering av visse innhold og arbeidsmåter fremfor andre. Tvert imot skal heftene vise mangfoldet av mulige arbeidsmåter i barnehagen og inspirere og oppfordre til et mangfold av tilnærmings- og arbeidsmåter.

Heftene bør, så langt det synes mulig og hensiktsmessig, utvikles i samarbeid med praksisfeltet, som bør være delaktig i både generering, registrering, dokumentasjon, vurdering og fremstilling av erfaringer fra pedagogisk arbeid på temaområdene. Heftene bør derfor med fordel springe ut av et samarbeid, et forskende fellesskap, mellom akademiske institusjoner, andre kompetanseinstitusjoner og praksisfeltet.

Utviklingen av slike hefter bør ses i sammenheng med familie-, kultur- og administrasjonskomiteens anmodning til regjeringen med tanke på kompetanseheving. *"Stortinget ber Regjeringen komme tilbake i egnet form med en plan for kompetanseheving innenfor barnehagesektoren."* (Kapittel VII, Innst.O.nr.117 (2004-2005):

Innstilling fra familie-, kultur- og administrasjonskomiteen om lov om barnehager (barnehageloven)).

Flertallets anbefaling av temaområder

Arbeidsgruppen ser følgende områder som særdeles relevante for utvikling av temahefter:

De minste barna i barnehagen

Den sterkt økende andelen av barn under tre år utgjør en av de mest fremtredende endringer for barnehagen som pedagogisk virksomhet. Også i mandatet til arbeidsgruppen utpekes dette område som særlig viktig.

Barns medvirkning i barnehagens fellesskap

Barns medvirkning i sitt hverdagsliv i barnehagen er et område som er blitt tydelig mer fremtredende i den nye barnehageloven. Internasjonale konvensjoner understreker betydningen av dette området. Særlig i forbindelse med de yngste barn i barnehagen innebærer dette tema store og nye utfordringer for personalet.

Samisk kultur i barnehagen

I stede for et eget kapittel blir et samisk perspektiv nå foreslått integrert i rammeplanen. Det blir gjennom hele utkastet fra arbeidsgruppen vist til særtrekk ved den samiske kulturen med betydning for barnehagens pedagogiske virksomhet. Et temahefte, der de samiske fagmiljøene selv bør være de sentrale bidragsyterne, vil ha stor betydning for å ivareta urbefolkningsperspektivet. Heftet bør først og fremst – men ikke utelukkende- rette seg mot samiske barnehager i Norge.

Lese- og skriftspråkforberedelse i barnehagen

Det er etter hvert allment akseptert at barnas evne til lese- og skriftspråkforberedelse utvikler seg i småbarnsalderen. Barnehagens personale kan trenge materiell som bidrar til at det kan arbeides målrettet med dette emnet både i periodisk og gjennomgående innhold i barnehagen.

IKT i barnehagen

Det er allment akseptert at dette er et forsømt område som har stor pedagogisk potensiale. I forbindelse med utjevning av sosiale ulikheter mellom familiene, kan det være betydningsfullt at

alle barn i barnehagen møter og får en viss grunnleggende fortrolighet med IKT. Samtidig vekker tanken om bruk av IKT i barnehagen fortsatt delte reaksjoner blant pedagoger. Det er ubestridt at det mangler dokumenterte erfaringer, kunnskap og kompetanse om bruksmuligheter og begrensninger i praksisfeltet.

Barnehagen som arena for kulturelt mangfold

Det har blitt kritisk påpekt at rammeplanen fra 1995 i for liten grad tar hensyn til kulturelt mangfold. Det hersker også en relativ stor enighet om at det er mangel på spesifikk kunnskap og kompetanse når det gjelder dette feltet blant store deler av personalet i barnehagene.

Helse i barnehagen

Den enkeltes ansvar for egen helse og livsstil må grunnlegges tidlig i livet. En viktig oppgave for barnehagen å legge til rette for at det på en enkel måte formidles kunnskaper og holdninger som kan være grunnlag for positive helsevaner.

Ved siden av disse fem sentrale temaområdene foreslår flertallet ytterlige to områder. Disse prioriteres ikke i samme grad som de andre områdene, men anses likevel som viktige:

Integrering av gjennomgående og periodisk innhold - barnehagens seks fagområder

Det kan være aktuelt med et hefte for hvert av fagområdene. Hovedfokus må da ligge på en integrert framstilling av fagområdene som del av både gjennomløpende og periodisk innhold. Når det gjelder slikt faglig orientert materiell, vil det være påkrevd med et forsknings- og utviklingsfellesskap mellom praksisfeltet, akademiske og andre kunnskapsinstitusjoner. I dag finnes det nyttige erfaringer fra andre skandinaviske land (bl.a. Danmark) når det gjelder slike samarbeidsformer.

Likeverd og likestilling

Her kreves det fortsatt et generelt løft i bevissthets- og refleksjonsnivået. Personalet bør ha differensiert kunnskap, et høyt refleksjonsnivå og disponere et mangfold av handlingsmuligheter i forhold til likeverdige erfarings- og læringsmuligheter for både jenter og gutter.

Mindretallets innstilling

Et mindretall, medlemmene Tveter Thoresen og Lindseth, er imot temahefter og har følgende begrunnelse for sin dissens:

Det bør ikke utarbeides tema-/veiledningshefter på utvalgte områder i departementets regi i tilknytning til ny rammeplan. Utdypning av aktuelle temaer på barnehagefeltet bør overlates til mangfoldet av fagmiljøer, tidsskrift, forlag – i en åpen, demokratisk dialog og i tråd med den akademiske frihet. Det vil berike barnehagefeltet.

MINDRETALLETS INNSTILLING TIL FORSLAG TIL REVIDERT RAMMEPLAN FOR BARNEHAGEN

Det er ikke oppnådd enstemmighet om alle kapitler i arbeidsgruppens forslag til revidert rammeplan. Mindretallets dissenser er:

Mindretallets dissens i forhold til kapittel 3: Barnehagen som arena for oppdragelse

Et mindretall, medlemmene Tveter Thoresen og Lindseth, er imot kapittel 3 i den form flertallet har fremsatt og har følgende begrunnelse for sin dissens:

Oppdragelse er et dagligdags, allment og kulturelt fenomen. I følge arbeidsgruppens mandat skal loven utdypes. Ettersom oppdragelse er en av de sentrale oppgavene i barnehagen, mener mindretallet, Lindseth og Tveter Thoresen at oppdragelse som oppgave og fenomen trenger å bli klargjort og tematisert som relasjon med sine spenninger og motsetninger, og med sine pedagogiske og etiske dilemmaer innenfor barnehagepedagogikken. Det er nødvendig å utdype oppdragelse som fenomen for ikke minst å få plassert og klargjort ansvaret som hviler på de voksne i barnehagen.

Med en sosialpsykologisk forståelse av oppdragelse, som flertallet legger til grunn, tilsløres relasjonelle utfordringer og dermed både etiske dilemmaer og utfordringer.

Samarbeid med foreldre, utfordringer fra det flerkulturelle samfunn og det samiske samfunn, mener vi er ivaretatt i innledningen og i kapittel 1. Visse sider ved relasjonen voksen- barn i barnehagen er også ivaretatt i kapittel 2, Omsorg,

På denne bakgrunn leverer mindretallet et alternativ til kapittel 3, som sammen med innledningen, kapittel 1 og kapittel 2 og våre øvrige dissenser, etter vår mening gir en konsistent framstilling av våre synspunkter i arbeidsgruppens arbeid med revisjon av rammeplanen.

Mindretallets forslag til kapittel 3 følger som vedlegg.

Mindretallets dissens i forhold til kapittel 4: Barnehagen som arena for læring

Et mindretall, medlemmene Tveter Thoresen og Lindseth, er imot deler av kapittel 4 i den form flertallet har fremsatt og har følgende begrunnelse for sin dissens:

Loven sier blant annet at barnehagen skal gi "barn under opplæringspliktig alder gode utviklings- og aktivitetsmuligheter " (§ 1 første avsnitt).

For mindretallet, Lindseth og Tveter Thoresen betyr det at rammeplanen må være like tydelig som loven i at barnehagen ikke er en del av opplærings- /utdannelsessystemet. Det mener vi den ikke er når det gjelder kapittel 4. Det gjelder for eksempel i anvendelse av pregede begreper i utdanningssammenheng som "livslang læring". Begrepet bør tolkes i lys av barnehagens egenart som læring i livet hele livet. Videre vil vi bemerke at begreper som "læringsprosess", "læringsutbytte" og "læringsmål" (under de seks fagområdene), anvendes programmatisk, dvs. parallelt med anvendelse i opplæringen.

I motsetning til omsorg og oppdragelse som er relasjonelle fenomen, synlig for alle, er læring en indre og individuell prosess, og dermed i prinsippet en prosess som er utilgjengelig for andre. Denne prosessen gis ulike forklaringer i ulike teorier. Dette tar ikke kapittel 4 høyde for.

Kompleksiteten i barnehagens og barnas liv, det uforutsigbare og ikke-intenderte, burde vært problematisert, når det gjelder læring, (slik begrepet anvendes i teksten).

Mindretallet er uenig i at det fastsettes læringsmål for barna i rammeplanen i tilknytning til fagområdene i kapittel 4. Vi vil understreke at fagområdene har vår støtte. Det er målene vi tar avstand fra.

Læringsmål vil kunne resultere i sterkere fokus på "læring" enn tidligere, til tross for at andelen av de minste barna blir større enn tidligere. Det vil videre kunne føre til en forskyvning hos de voksne av vekten på barnehagens ulike oppgaver, fra omsorg og oppdragelse til "læring", og i barnas aktiviteter fra ikke voksenstyrte til voksenstyrte aktiviteter.

Vi frykter at fastsettelse av læringsmål for barna i rammeplanen vil kunne føre til vurdering av det enkelte barn, med tanke på måloppnåelse, som sammen med dokumentasjon gir virksomheten en drift henimot opplæring og utdanning, på tvers av lovens bestemmelse i § 1.

På bakgrunn av ovennevnte kan vi ikke stille oss bak deler av kapittel 4, det gjelder 4 (innledning), 4. 1 og 4. 2 samt mål for barnehagen når det gjelder barna.

FORSLAG TIL REVIDERT RAMMEPLAN FOR BARNEHAGEN

Planens oppbygging

Kapittel 1 Barnehagens samfunnsmandat gjør rede for barnehagens oppgaver i lys av barnehagelovens formålsbestemmelse og innholdsbestemmelsens overordnede mål for barnehagen i vårt demokratiske samfunn. Kapitlet drøfter kristne grunnverdier og de hensyn som må ivaretas når man skal sikre den beskyttelse norsk lovgivning og internasjonale konvensjoner gir mot religiøs og kulturell diskriminering. Samarbeidet med barnas foreldre/foresatte står sentralt. Kapitlet redegjør videre for fellesverdier i samfunnet og deres betydning for barnehagens virksomhet.

Kapittel 2 Omsorg i barnhagen drøfter omsorg som en grunnleggende verdi og holdning i barnehagepersonalets møte med barnegruppen og enkeltbarn. Omsorgens første utfordring er å møte barnas uttrykk på en anerkjennende måte. Anerkjennelsen av barnas uttrykk er betingelsen for at omsorgen skal være god omsorg og at barna får et trygt grunnlag for sin selvdannelse.

Kapittel 3 Barnehagen som arena for oppdragelse omhandler grunnleggende trekk ved oppdragelse, foreldrenes oppdragelsesprimat og barnehagens avledete oppdragermandat.

Kapittel 4 Barnehagen som læringsarena drøfter læring i barnehagen, barnehagen som kulturformidler og seks fagområder som skal være til stede i voksenledete aktiviteter i barnehagen: Religion, etikk og filosofi; Nærmiljø og samfunn; Estetiske fagområder; Språk, tekst og kommunikasjon; Natur, miljø og teknikk og Kropp, bevegelse og helse. For hvert av fagområdene er det angitt prosessmål for barna og krav til personalet knyttet til disse målene.

Kapittel 5 Arbeidsmåter og læringsformer gjør rede for grunnleggende prinsipper for barnehagens pedagogiske virksomhet og tar opp noen aktuelle temaer som er direkte knyttet til tverrfaglighet, den økte andelen småbarn i barnehagen, progresjon i innholdet og bruk av informasjons- og kommunikasjonsteknologi.

Kapittel 6 Planlegging, dokumentasjon og vurdering angir krav til barnehagens årsplan og omhandler dokumentasjon som synliggjøring av barnehagens arbeid overfor foreldre og samfunn. Vurdering fremstilles som grunnlag for kvalitetssikring og -utvikling av virksomheten og personalets arbeid med barnegruppen.

Kapittel 7 Samarbeid med skolen og andre tjenester og institusjoner omhandler instanser utenfor barnehagen som barnehagen må samarbeide med i ulike sammenhenger for at tilbudet til barn og familier skal bli koordinert på en helhetlig måte. Videre handler det om institusjoner som barnehagen kan samarbeide med for å utvikle sin egen virksomhet.

Kapittel 1 Barnehagens samfunnsmandat

Barnehagen er en veletablert og viktig samfunnsinstitusjon, en pedagogisk virksomhet der omsorg, oppdragelse og læring er de sentrale oppgavene. Rammeplanen fra 1995 er meget omfattende. Den fanget opp barnehagetradisjonen slik den er utviklet som en del av en europeisk tradisjon med røtter i både barneasylene og de frøbelske barnehager. Norsk og nordisk barnehagetradisjon fremstår med særtrekk og har et tilbud til barn over og under tre år innenfor det samme systemet som ivaretar omsorg, oppdragelse og læring.

1.1 Rammeplanen - en ramme for barnehagens virksomhet

Barne- og familiedepartementet skal med hjemmel i § 2 i lov om barnehager fastsette rammeplan for barnehagen. Rammeplanen er en forskrift til loven. Barnehagelovens formålsbestemmelse gir, sammen med innholdsbestemmelsen, bestemmelsene om barnehagens personale og om barns og foreldres rett til medvirkning, en tydelig lovfesting av barnehagens samfunnsmandat og krav til kvalitet. Rammeplanen skal styrke forutsetningene for at barnehagen skal gi barn omsorg og oppdragelse og muligheter for lek, livsutfoldelse og meningsfylte opplevelser og aktiviteter i trygge og samtidig utfordrende omgivelser.

Stortinget har fastsatt overordnede bestemmelser om barnehagens innhold, samtidig som eiere og barnehager bevarer friheten til å velge innhold innenfor de grenser som gis i rammeplanen. Flere elementer fra rammeplanen av 1995 er flyttet til lovens innholdsbestemmelse. Dermed har Stortinget sluttet seg til en utvidet bestemmelse om barnehagens innhold, samtidig som det legges stor frihet til den enkelte barnehages samarbeidsutvalg og rom for lokal tilpasning og variasjon.

Med utgangspunkt i loven utdyper rammeplanen barnehagens formål, verdigrunnlag og oppgaver. Rammeplanen skal bidra både til forståelse for og innsikt i barnehagens mangfoldige virksomhet og gi inspirasjon til og retning for arbeidet. Den skal stimulere til refleksjon om barns liv og personalets arbeid i barnehagen og om barnehagens rolle i samfunnet. Disse refleksjonene skal foregå i fellesskap med barna, med foreldre/foresatte og personalet i mellom. Loven vektlegger, i tråd med internasjonale konvensjoner, at barns rett til å uttrykke seg skal ivaretas. Fordi barn ikke kan øve innflytelse i samme forstand som andre grupper i samfunnet, er loven utformet slik at den sikrer et best mulig tilbud til barna og er til beste for dem. Barnehagen har plikt til å støtte og ta hensyn til det enkelte barn og dets individuelle forutsetninger.

Innholdsbestemmelsen bygger på overordnede samfunnsmål i et demokratisk samfunn. Den fastslår at barnehagen skal ta hensyn til barns ulike forutsetninger, som alder, kjønn og funksjonsnivå samt sosial, etnisk og kulturell bakgrunn. Det norske samfunnet består av majoritetsbefolkningen, det samiske urfolket, de nasjonale minoritetene og minoritetene med innvandrerbakgrunn. Det er derfor mange måter å være norsk på. Sosiale, etniske, kulturelle, religiøse, språklige og økonomiske forskjeller i befolkningen medfører at barn kommer til barnehagen med ulike erfaringer. Geografisk mobilitet og en økende internasjonalisering har medført at også det norske samfunnet er langt mer sammensatt enn tidligere. Det er et viktig utgangspunkt å støtte barna ut fra deres egne kulturelle og individuelle forutsetninger.

Barnehagene i Norge har, med bakgrunn i urfolkets særskilte rettigheter, en særlig forpliktelse til å ivareta samiske barns og foreldres/foresattes interesser. Samiske barn trenger støtte til å bevare og utvikle sitt språk og sin kultur uavhengig av hvor i landet de bor. Barnehager for samiske barn i samiske distrikt skal bygge på samisk språk og kultur. Her er det en forutsetning at det finnes personale som kjenner samisk språk og kultur. Det pedagogiske personalet bør være samisktalende. En "samisk barnehage" defineres som en barnehage for og med samiske barn. Barnehagen skal ha vedtektsfestet at den bygger på samisk språk og kultur. Barnehagen har som formål å styrke barnas identitet som samer ved å fremme bruken av samisk språk og ved å formidle samisk kultur, levesett og samfunnsforhold. I øvrige barnehager utenfor de samiske områder har foreldre og barn rett til å forvente at barnehagens ansatte har kjennskap til og legger vekt på at også den samiske kulturen skal være en del av barnehagens innhold.

Barnehagen skal representere et miljø som både bygger på og bygger opp om respekt for menneskeverd og solidaritet og retten til å være forskjellige. I lokalmiljøer med store innslag av familier med et mangfold av religiøs og kulturell bakgrunn, har barnehagen en særlig viktig oppgave som møtested og som kulturformidler.

Målet med rammeplanen er å gi barnehagens personale, eier og tilsynsmyndighet en forpliktende ramme for arbeidet med planlegging, gjennomføring og vurdering av barnehagen som virksomhet. Rammeplanen skal være et redskap for hele personalgruppens arbeid med å løse barnehagens mangeartede oppgaver. Planen framhever betydningen av personalets etiske holdninger, kunnskaper og ferdigheter i møte med barn.

Forskriften retter seg mot

- barnehagens personale, som et redskap for planlegging, dokumentasjon og vurdering
- foreldre/foresatte, for å gi innsikt i barnehagen som virksomhet og mulighet til medvirkning og medbestemmelse i henhold til barnehageloven §§ 3 og 4
- barnehageeiere som kan fastsette retningslinjer for lokal tilpasning av rammeplanen og har ansvar for at den enkelte barnehage har de nødvendige rammebetingelsene
- kommunen, som har ansvar for å føre tilsyn med at alle barnehagene i kommunen driver en tilfredsstillende pedagogisk virksomhet i samsvar med lov og forskrifter.

1.2 Barnehagens lovgrunnlag

Rammeplanen bygger på det grunnlaget som er nedfelt i lov om barnehager og Stortingets behandling av denne. Lovens formålsparagraf (§ 1) og innholdsbestemmelse (§ 2) må sess i sammenheng. Formålsparagrafen er videreført uendret fra loven av 1995. Innholdsbestemmelsen derimot er betydelig utvidet i forhold til tidligere, idet føringer som tidligere lå i rammeplanen nå står i loven. Ut over formåls- og innholdsparagrafene, er lovens bestemmelser om barns medvirkning (§ 3) og om samarbeid med foreldrene (§ 4) sterkere vektlagt i revisjonen av rammeplanen.

Barnehagens formålsbestemmelse (§ 1) lyder:

Barnehagen skal gi barn under opplæringspliktig alder gode utviklings- og aktivitetsmuligheter i nær forståelse og samarbeid med barnas hjem.

Barnehagen skal hjelpe til med å gi barna en oppdragelse i samsvar med kristne grunnverdier.

Eiere av private barnehager kan i vedtektene bestemme at andre ledd ikke skal gjelde.

Private barnehager og barnehager eiet eller drevet av menigheter innen Den norske kirke kan i vedtektene fastsette særlige bestemmelser om livssynsformål.

Innholdsbestemmelsen (§ 2) lyder:

Barnehagen skal være en pedagogisk virksomhet.

Barnehagen skal bistå hjemmene i deres omsorgs- og oppdrageroppgaver, og på den måten skape et godt grunnlag for barnas utvikling, livslange læring og aktive deltakelse i et demokratisk samfunn.

Omsorg, oppdragelse og læring i barnehagen skal fremme menneskelig likeverd, likestilling, åndsfrihet, toleranse, helse og forståelse for bærekraftig utvikling.

Barnehagen skal gi barn muligheter for lek, livsutfoldelse og meningsfylte opplevelser og aktiviteter i trygge og samtidig utfordrende omgivelser.

Barnehagen skal ta hensyn til barnas alder, funksjonsnivå, kjønn, sosiale, etniske og kulturelle bakgrunn, herunder samiske barns språk og kultur.

Barnehagen skal gi barn grunnleggende kunnskap på sentrale og aktuelle områder.

Barnehagen skal støtte barns nysgjerrighet, kreativitet og vitebegjær og gi utfordringer med utgangspunkt i barnets interesser, kunnskaper og ferdigheter.

Barnehagen skal formidle verdier og kultur, gi rom for barns egen kulturskaping og bidra til at alle barn får oppleve glede og mestring i et sosialt og kulturelt fellesskap.

Departementet fastsetter en rammeplan for barnehagen. Rammeplanen skal gi retningslinjer for barnehagens innhold og oppgaver.

Barnehagens eier kan tilpasser rammeplanen til lokale forhold.

Med utgangspunkt i rammeplan for barnehagen skal samarbeidsutvalget for hver barnehage fastsette en årsplan for den pedagogiske virksomheten.

Lov om barnehager bygger på foreldreretten og slår fast at virksomheten skal utformes i nær forståelse og samarbeid med barnas hjem. Foreldreansvaret innebærer at foreldrene har et omsorgsansvar for barnet, at de har bestemmelsesrett på barnets vegne og at det er foreldrene som har hovedansvaret for barnets oppdragelse. Fordi barnet er i barnehagen store deler av dagen, mange dager i uken, må barnehagen også ha deler av omsorgs- og oppdrageroppgavene.

Formålsparagrafen, § 1 første ledd, bygger på det prinsipielle grunnlaget at barn skal sikres "gode utviklings- og aktivitetsmuligheter." I dette ligger at barnehagen skal gi barna et godt miljø med vekt på lek, læring og samvær med andre barn og voksne. Barnehagens innhold "skal gi barn muligheter for lek, livsutfoldelse og meningsfylte aktiviteter i trygge og samtidig utfordrende omgivelser. Barnehagen skal ta hensyn til barnas alder, funksjonsnivå, kjønn, sosiale, etniske og kulturelle bakgrunn, herunder samiske barns språk og kultur".

Med det sikter loven mot barns liv i barnehagen, deres måte å være i verden på, kulturens betydning for den enkelte og den enkeltes betydning for kulturen og fellesskapet. Loven viser på den ene siden til individet og på den andre siden til fellesskapet og den verdimessige og kulturelle basis som barna møter og lever i.

Loven fastslår at barnehagen er en pedagogisk virksomhet og at virksomhetens oppgaver er "omsorg, oppdragelse og læring" (§ 2 andre ledd). Disse tre oppgavene, som er tydeligere uttrykt enn i barnehageloven av 1995, omhandles nærmere i kapitlene 2, 3 og 4.

Det langsiktige målet for barnehagens virksomhet er at barna gjennom omsorg, oppdragelse og læring skal få del i og gjøre samfunnets grunnleggende verdier til sine egne. Disse verdiene er medmenneskelighet, respekt for menneskeverd og likeverd, åndsfrihet og toleranse.

To begrep i loven, *forståelse* og *samarbeid,* dekker ulike sider ved kontakten mellom barnehagen og foreldrene. Barnehagen møter barnas foreldre/foresatte i uformelle situasjoner og på formelle møtesteder. Med *samarbeid* menes regelmessig kontakt der informasjon utveksles og der en kan drøfte små og store spørsmål som kan oppstå. Gjensidig åpenhet og tillit er viktig som grunnlag for samarbeidet mellom barnehage og foreldre. Foreldre må kunne være trygge på at de kan ta opp det som opptar dem i forhold til barnet og barnehagen, selv om det skulle innebære kritikk. De må kunne stole på at fortroligheten ikke misbrukes ved at opplysninger bæres videre til uvedkommende. Derfor må de gjøres kjent med personalets taushetsplikt.

At oppgavene løses i nær *forståelse* med hjemmene innebærer at barnehagen skal drives i samsvar med foreldrenes ønsker for omsorgen og oppdragelsen av barna. Barnehagen må legge vekt på foreldrenes forventninger og ønsker både som enkeltpersoner og grupper. Foreldrene til barna i barnehagen kan ha kryssende ønsker. Dette er en utfordring for samarbeidet med foreldrene. Samarbeidet med foreldrene skal gi mulighet til å bygge en nødvendig, gjensidig forståelse for de dilemmaer som kan oppstå når hensynet til et enkelt barn må ses i forhold til barnegruppen. Ved uenighet om aktiviteter og omsorgs – og oppdragelsespraksis, må barnehagen velge en linje som hjemmene i alminnelighet vil kunne slutte seg til.

1.3 Barnehagens verdigrunnlag

All pedagogisk virksomhet er grunnet på og formidler verdier. En verdinøytral barnehage er verken mulig eller ønskelig. Oppdragelsen i de offentlige barnehagene skal skje "i samsvar med kristne grunnverdier". Verditradisjonen er nedfelt i samfunnets lovverk og i utdannings- og opplæringsinstitusjoner. Grunnlaget for formålsparagrafen ligger i kulturarven, med røtter i gresk, jødisk og kristen religion, og den humanistiske, filosofiske tradisjon med vesentlige impulser fra opplysningstiden, som også har gitt impulser til moderne menneskerettsprinsipper. Samtidig er kristendom en levende kulturstrøm i samfunnet.

1.3.1 Offentlige barnehager og private barnehager som ikke har reservert seg mot det kristne verdigrunnlaget

Formålsparagrafen, barnehageloven § 1, har bestemmelser som krever utdyping. I utøvelsen av oppdrageroppgaven skal barnehagene bygge på de *etiske grunnverdier som er forankret i kristendommen*, med mindre de har andre formålsbestemmelser (jf. 1.3.2). Med kristne grunnverdier forstås medmenneskelighet eller nestekjærlighet, tilgivelse, menneskeverd, likeverd, solidaritet, ærlighet og rettferdighet. Det er stor enighet om disse verdiene i samfunnet, selv om man har ulike begrunnelser for dem. Barnehagen skal også formidle sentrale kristne tradisjoner, slik de blant annet kommer til uttrykk ved de store kristne høytidene.

Forskjellige syn hjemmene i mellom er antakelig større i trosspørsmål enn når det gjelder etiske normer. Når barnehagen angir rammene for formidling av den kristne tros grunnlag og tradisjoner, skal det skje i forståelse og samarbeid med hjemmene. Det samme gjelder for formidling fra andre religiøse og livssynsmessige tradisjoner som er representert i barnehagen. Religiøse, etiske og filosofiske dimensjoner ved livet kan ikke overses i barnehagens hverdag. Det ville være å redusere barns erfaring og forståelse av virkeligheten og samfunnet de lever i. Men barnehagen må være bevisst sin egenart og sine oppgaver og ha et avklart forhold til hvordan den vil praktisere formålsbestemmelsen. Barnehagen har andre oppgaver enn hjemmet og tros- og livssynssamfunnene.

Barnehagen må vise respekt og toleranse for de forestillinger og holdninger barna har med hjemmefra. Foreldrenes tro, livssyn eller annen verdiforankring må respekteres.
Forskjellige religioner og livssyn byr på ulike livstolkninger, som er kulturelt betinget.

I kulturene lever vi til enhver tid i spenningen mellom tradisjon og fornyelse. Kulturarven, enten den er kristen eller allmenn, vil få betydning for nye generasjoner når verdier fortolkes i møte med den aktuelle samfunnsmessige situasjon og i møtet mellom ulike kulturtradisjoner. Derfor inngår religion, etikk og filosofi som en del av *den alminnelige kulturformidlingen i barnehagen* (jf. barnehageloven § 2 andre, tredje og åttende ledd og kapittel 4.3.1 i rammeplanen). Når vekten i rammeplanen ligger på den kristne kulturarven, begrunnes dette kulturelt, på samme måte som for opplæringen i grunnskolen

Den etiske veiledningen som barnehagen gir må, uansett verdigrunnlag, ta hensyn til barnas alder og modenhet og deres hjemmemiljø. Formålsparagrafen skal praktiseres i overensstemmelse med menneskerettskonvensjoner som Norge har ratifisert. Internasjonale konvensjoner og norsk lov vektlegger både foreldrenes rett til å oppdra barn i henhold til sin religion eller sitt livssyn og barnets rett til å bli kjent med det samfunn det vokser opp i. Internasjonale bestemmelser og norsk lovgivning gir beskyttelse mot religiøs og kulturell diskriminering. Konvensjonenes anliggender skal ivaretas med formålsparagrafens tredje og fjerde ledd. Den enkelte barnehage må også ivareta konvensjonens anliggender i sin årsplanlegging. Hvordan utfordringene tenkes løst skal nedfelles i årsplanen og gjenspeiles i den daglige praksis. Dette skal skje i nært samarbeid og forståelse med barnas hjem.

Gjennom det formelle og uformelle samarbeidet mellom foreldrene og personalet kan foreldrene fremme sine ønsker for barnehagens oppdragelsespraksis. Barnehagens ansatte kan på sin si tydeliggjøre hvordan barnehagen praktiserer verdigrunnlaget. Slik kan avklaring skje, og trygghet og forståelse bygges.

Det er ikke alltid mulig å tilpasse innholdet slik at alle kan være enige. Personalet må imidlertid legge til rette for å skape en felles forståelse for det som skjer i barnehagen og respektere det enkelte barn og foreldrenes integritet.

1.3.2 Barnehager med andre formålsbestemmelser

Barnehagelovens formålsbestemmelse gir private barnehageeiere og menigheter innenfor Den norske kirke anledning til å praktisere særlige bestemmelser om livssynsformål, mens private eiere også kan reservere seg fra lovens kristne livssynsformål. Dette skal gå fram av vedtektene. Alternative formuleringer om verdigrunnlag kan fastsettes i slike tilfeller. Dette vil virke

klargjørende overfor både foreldre/foresatte, barnehagens personale, tilsynsmyndigheten og andre. Dersom det ikke blir fastlagt alternative bestemmelser om verdigrunnlag, vil verdisyn og etiske normer hos foreldrene og personalet i vedkommende barnehage ligge til grunn for verdiformidlingen. Barnehagen er uansett forpliktet av de internasjonale konvensjoner Norge har ratifisert.

Disse barnehagene representerer et alternativ til de offentlige barnehagene og gir foreldrene en valgmulighet til å la barna gå i barnehager med et særskilt verdigrunnlag. Foreldre som søker om opptak i barnehager med særskilte bestemmelser om livssynsformål/verdigrunnlag, forutsettes å slutte opp om dette grunnlaget, men har samme mulighet som foreldre i andre barnehager til å være med å drøfte praktiseringen av bestemmelsene.

1.3.3 Fellesverdier

Barnehagelovens innholdsbestemmelse, § 2, fremholder en rekke verdier som vårt samfunn bygger på og som derfor skal legges til grunn for oppdragelsen i barnehagen. Det gjelder først og fremst menneskeverdet. I FNs konvensjon om barnets rettigheter heter det at "hvert barn har en ukrenkelig rett til livet". Respekten for liv er grunnleggende. Det skal vernes og ikke ødelegges. Medmenneskelighet og aktelse for livet rommer både en basis og et "program" for barnehagens virksomhet. Aktelse for barnet som medmenneske gjennomsyrer innholdsbestemmelsen. Denne basis, som er felles for kristen og humanistisk tradisjon, er formulert på ulike vis i religiøse og livssynsmessige tradisjoner. Aktelse for livet og den andre, barnet som et medmenneske, gjenfinnes i den gylne regel: "Alt dere vil menneskene skal gjøre mot andre, skal dere gjøre mot dem".

Likeverdet som grunnleggende verdi kommer til uttrykk i lovens krav om at barnehagen "skal ta hensyn til barnas alder, funksjonsnivå, kjønn, sosiale, etniske og kulturelle bakgrunn, herunder samiske barns språk og kultur." Derfor må barnehagen tilpasse sitt innhold til det enkelte barns mestringsnivå og gi barnet utfordringer som kan gi nye gleder og erfaringer av mestring. Liv, menneskeverd, likeverd, medmenneskelighet, respekt og toleranse, solidaritet og fred er fellesverdier i samfunnet vårt. For å bygge bro og forståelse mellom mennesker med ulike livssyn, bør samtalen om verdier knyttes helt konkret til livet i barnehagen.

Ved å ta utgangspunkt i livet slik vi lever det og akter livet, bygger en på de verdier som *bærer* livet, for eksempel åpenhet, tillit og medmenneskelighet og verdier som *verner* livet, som toleranse, respekt og tilgivelse. I barnehagen skal barn erfare at andre mennesker møtes med omsorg og kjærlighet, ikke med likegyldighet. Da må de selv erfare å bli møtt slik, som "den andre".

Barnehagen har som en av sine viktigste oppgaver å skape et best mulig grunnlag for barnets identitetsutvikling og for sosiale ferdigheter som basis for delaktighet i fellesskapet. Det er derfor viktig at barnehagen tar alvorlig at barn fra ulike religioner og kulturer kan få anledning til å oppleve stolthet og glede over egne religiøse røtter.

Forvalteransvaret overfor naturen og kulturen og ansvaret for liv og helse er viktig å fremme allerede i barnehagen. Forståelse for en bærekraftig utvikling kan fremmes i dagliglivet i barnehagen. Disse perspektivene er også nedfelt i fagområdene, jf. kapittel 4.

Barnehagens verdigrunnlag må også knyttes til lokale kulturverdier, lokal kulturarv og urfolks og minoriteters kulturarv, som del av barnas oppvekstmiljø. Verdier som er knyttet til dagliglivet eller høytidelige anledninger, religiøse tradisjoner, høytider, nasjonale festdager, kunstneriske uttrykk eller fellesskapsformer, omsorgs- og solidaritetshandlinger, er en del av det kulturelle gods som barnehagen må ha kontakt med. Alle barn skal få innblikk i og forståelse for både majoritets- og minoritetskulturenes høytider og merkedager. Forståelse og respekt for den enkelte kan kombineres med formidling av stoff fra religiøse tradisjoner i samfunnet, majoritetens så vel som minoritetenes. Også disse perspektivene er nedfelt i fagområdene, jf. kapittel. 4.3.1.

De etiske normene som barnehagen velger som veiledning for barn og voksne, skal verne om verdiene som ligger til grunn for barnehagens oppgaver. Etiske verdier og sosiale normer formidles i en kulturell sammenheng, gjennom hverdagslivets her og nå - situasjoner, der personalet har ansvaret. Barna blir kjent med normer og regler gjennom samspill med voksne og barn. Personalet er barnas veiledere og leder virksomheten også på det etiske feltet, fordi de forventes å ha kunnskap om barns forutsetninger generelt og gjør seg kjent med det enkelte barn.

Det er et mål at barna etter hvert skal få hjelp til å gjøre verdiene og normene til sine egne. Små barn trenger regler og normer å støtte seg til. De mangler erfaringer og har ikke oversikt over situasjonen. De kan heller ikke vurdere mulige konsekvenser av sine handlinger. Når barn

opplever at grunnleggende normer holdes i hevd mellom de voksne i barnehagen og mellom voksne og barn, kan det nettopp bidra til personalets troverdighet i sin formidling av verdiene. Slik kan de bli barnas egne tillempede normer, som danner holdninger til livet.

Hvorvidt barnehagen skal lykkes i sin etiske formidling, henger også sammen med det følelsesmessige klimaet i barnehagen. Den voksnes holdning er en av de viktigste læreforutsetningene for barn. Tillit er basis i relasjonen mellom en voksen og barnet. Et barn møter verden tillitsfullt, men tilliten kan bli borte gjennom erfaringer med voksne. Kjærlighet til barna er basis for omsorg og oppdragelse, men også vesentlig for barnas læring, ikke minst gjelder det når barna skal tilegne seg grunnleggende etiske holdninger.

Kulturmøtet i barnehagen kan by på store utfordringer. Uenigheter om verdier kan medføre spenningsfylte situasjoner der både toleranse og en respektfull holdning settes på prøve. Det gjennomgående kravet til personalet i barnehagen er en yrkesetisk forpliktelse til å vise respekt for det enkelte barns verd så vel som for barnets hjem og foresatte.

Kapittel 2 Omsorg i barnehagen

Barnehagelovens innholdsbestemmelse slår fast at *barnehagen skal bistå hjemmene i deres omsorgs- og oppdrageroppgaver, og på den måten skape et godt grunnlag for barnas utvikling, livslange læring og aktive deltakelse i et demokratisk samfunn* (§ 2 andre ledd). Samtidig presiseres at *omsorg, oppdragelse og læring skal fremme menneskelig likeverd, likestilling, åndsfrihet, toleranse, helse og forståelse for bærekraftig utvikling* (§ 2 tredje ledd).

Barn har rett til omsorg og skal møtes med omsorg. Barns uttrykk skal møtes med åpenhet, de skal bli hørt, sett og respektert. I barnehagen er omsorg nært knyttet til kvaliteten på forholdet mellom barn og voksne. Omsorgen kommer til uttrykk i personalets væremåte, holdninger og handlinger. Særlig kommer den til syne i hvordan de i hverdagen møter barna og samhandler med dem.

En omsorgsfull relasjon er preget av lydhørhet, nærhet, ømhet, hengivenhet, innlevelse og evne og vilje til samspill. Omsorg skal prege alle situasjoner i hverdagslivet og komme til uttrykk når barn leker og lærer, i stell, måltider og påkledning. Barna vil også selv gi uttrykk for at de trenger omsorg, for eksempel støtte eller veiledning, trøst eller oppmuntring.

Det er en etisk og pedagogisk utfordring å løse omsorgsoppgavene i barnehagen. Utfordringen kan oppleves som selvfølgelig fordi den kontinuerlig er til stede i hverdagslivets oppgaver. Dette kan medføre fare for at omsorgsaspektet ikke får tilstrekkelig oppmerksomhet i personalets pedagogiske virksomhet. Omsorg må derfor inngå som et tema i barnehagens samarbeid med foreldrene og i planleggings-, dokumentasjons- og vurderingsarbeid. Hvordan omsorg forstås og utøves, bør kontinuerlig være gjenstand for refleksjon og samtale både i personalgruppen og med foreldrene.

Omsorg har verdi i seg selv. Men omsorg, oppdragelse og læring i barnehagen bør også sees i et helhetsperspektiv. Omsorg er nært knyttet til oppdragelse og er samtidig en viktig forutsetning for barns utvikling og læring. En omsorgsfull relasjon mellom oppdrageren og barnet er grunnlaget for at oppdragelsen kan lykkes. Oppdragelsen bygger på omsorg, samtidig som omsorgsprosesser i seg selv er oppdragende. Det ligger også mye omsorg i å gi barn rom for læring. Positive læringsprosesser som følge av god omsorg styrker barns forutsetninger for å utvikle gode

relasjoner og for fysisk utvikling. Men også omsorgen i seg selv nedfeller seg hos barna som personlig og sosial læring.

Selv om omsorg i barnehagen i vesentlig grad gjelder relasjonen mellom personalet og barna, bør personalets oppmerksomhet også rettes mot barnas omsorg for hverandre. Barna lærer hverandre å gi, ta imot og/eller tilbakevise omsorg. Å gi barna mulighet til å gi og ta imot omsorg innbyrdes, kan være et av barnehagens viktigste bidrag i et livslangt læringsperspektiv.

Barn påvirker sine omgivelser gjennom aktiviteter og væremåter. Hvordan barnet opplever responsen fra personalet, vil påvirke lærings- og utviklingsprosessene. Selvdannelse og ytre påvirkning foregår som en dialogisk prosess. I denne prosessen er det de voksnes ansvar å ta imot barnas uttrykk på en måte som formidler respekt og aksept, tillit og tiltro. Omsorgsforpliktelsen stiller krav til personalet om oppmerksomhet og åpenhet overfor det unike hos hvert enkelt barn og det unike i situasjonen. Barnehagens personale har en *etisk forpliktelse* til å handle omsorgsfullt overfor alle barn det er betrodd.

Det kan i noen tilfeller være vanskelig å ta imot barns ytringer på en omsorgsfull og anerkjennende måte. Dette blir tydelig når barnas uttrykk og oppførsel oppleves som vanskelig. I slike situasjoner kan det hende at personalet ikke opplever en umiddelbar trang til å vise omsorg. Personalets utfordring er å finne fram til måter å *forholde seg* til det som oppleves som vanskelig. I slike situasjoner må det skilles mellom det barnet *gjør* og det barnet *er*. Personalet må forholde seg på en måte som gjør at barnet uansett forstår at det er akseptert, selv om handlingen ikke kan godtas. Hver enkelt av personalet må ha et reflektert forhold til seg selv og sine egne reaksjonsmåter. Personalgruppen i fellesskap er en viktig ressurs for at den enkelte medarbeider kan møte krevende situasjoner på en best mulig måte. Slik kan barns rett til omsorg bli ivaretatt.

Barnehagen har et særlig ansvar for barn som opplever omsorgssvikt i hjemmet. Disse barna har rett til prioritet ved opptak i barnehagen. Barnehagen skal bidra til at også disse barna kan få oppleve trygghet og stabilitet. Samarbeidet med barneverntjenesten er omtalt i kapittel 7.

Hvis personalet ser behov for å sette grenser for et barns rom for handling og utfoldelse, for eksempel av hensyn til fellesskapet, må dette skje på en anerkjennende måte. De utfordrende omsorgssituasjonene er like viktige for barns utvikling og læring som de mer ukompliserte

situasjonene. Når relasjonen mellom personale og barn må prøves ut under krevende betingelser, kan resultatet være særlig betydningsfullt både for barnas og personalets utvikling og læring.

Kapittel 3 Barnehagen som arena for oppdragelse

Det er foreldrene som har ansvaret for barnas oppdragelse. Dette prinsippet er nedfelt både i barnekonvensjonen og i barneloven. Barnehageloven fastslår at barnehagen *skal være en pedagogisk virksomhet* (§ 2 første ledd) som *skal bistå hjemmene i deres omsorgs- og oppdrageroppgaver* (§ 2 annet ledd). I den tiden barnet er i barnehagen er det barnehagepersonalet som tar seg av deler av foreldrenes oppdrageroppgaver. Utøvelsen av disse oppgavene skal skje i nær forståelse og samarbeid med barnas hjem.

3.1 Oppdragelse

Oppdragelse er en prosess der voksne leder og veileder neste generasjon inn i kulturen og på vei til selvstendighet. Barn skal bli aktive og ansvarsbevisste deltakere i samfunnet med trygghet på seg selv og sin kulturelle tilhørighet. Gjennom oppdragelsen vokser barnet seg inn i et sosialt system, det blir sosialisert. Barnet skal ikke bare tilpasse seg, men også forholde seg selvstendig og kritisk til normer. Oppdragelsen bidrar til å utvikle og forandre dem. Oppdragelse betyr sosialisering og individualisering i én og samme prosess.

Gjennom oppdragelsen skjer det en overføring av verdier og normer. Kunnskaper og ferdigheter utvikles og erkjennelse av egenverdi etableres. Dette er en forutsetning for videreføring av kulturelle verdier og kulturelle ytringer. Samtidig utgjør disse verdiene og ytringene oppdragelsens innhold

3.2 Barnehagen som arena for oppdragelse

De som oppdrar, enten det er i uformelle sammenhenger som foreldre i forhold til *egne* barn, eller i mer formelle som barnehagepersonalet i forhold til *andres* barn, vil alltid ha en hensikt med oppdragelsesarbeidet. Mer eller mindre bevisst og klart formulert, vil oppdrageren gjerne ha noen forestillinger om *hva* barnet skal tilegne seg gjennom oppdragelsen, *hvordan* en ønsker å oppdra og gjerne også tanker om *hvorfor*. I

motsetning til det som gjelder for foreldre, settes det krav til barnehagens personale om å kunne begrunne oppdragelsens hensikt og virkemidler. Dette fordi personalet er gitt et mandat om å utføre et oppdragelsesarbeid på vegne av andre, oppdragelse av andres barn. Dette betyr at barnehagens oppdragerutøvelse må underlegges didaktiske refleksjoner. Personalet må bevisstgjøre og reflekter over egen oppdragerpraksis – oppdragelsens innhold, mål og metode.

3.2.1 Barnehagens utfordringer og overordnete mål for oppdragelsen

Barnehagen er en offentlig godkjent pedagogisk virksomhet hvor personalet har et formelt ansvar for oppdragelsen av andres barn. Personalet står overfor ulike oppgaver som kan oppleves å stå i motsetning til hverandre. Disse motsetningene representer noen sentrale utfordringer:

Personalet må i sin oppdragelsespraksis ivareta sitt ansvar når det gjelder å påvirke og veilede barnet i dets tilpasning til samfunnets normer og sosiale krav. Samtidig må personalet ivareta barnets rett til medvirkning og støtte barnets selvstendighetsutvikling og evne til å ta hånd om utvikling av egen identitet. Personalet skal ta barnet på alvor og ta hensyn til barnets perspektiv samtidig som de også tar sitt oppdrageransvar på alvor og ikke overlater til barnet å oppdra seg selv.

- Personalets oppdrageransvar innebærer at de skal stå fram som tydelige voksenmodeller og være bevisste på eget kulturelle og verdimessige ståsted. Samtidig skal personalet vise respekt for foreldrenes verdigrunnlag og støtte barna i deres opplevelse av tilhørighet, både til familien, slekten og hjemmemiljøet og til barnehagen, til lokalmiljøet og storsamfunnet og således støtte barna i deres identitetsutvikling. I barnehager med barn med innvandrerbakgrunn, kan dette oppdrageransvaret i noen tilfeller representere særskilt store utfordringer, men også kulturell læring.

Barnehagen har ansvaret for å ta initiativ og bidra til utvikling av samarbeid med barnas hjem slik at personalet og foreldrene sammen kan finne fram til løsninger som er til beste for det enkelte barn og i samsvar med barnehagens overordnete mål.

De overordnete målene for barnehagens oppdragelse er at barnet skal utvikle selvstendighet og trygghet på seg selv som individ og egen personlige identitet. De skal utvikle tro på egne læreevner og lysten til lære. De skal utvikle fleksibilitet og evne til å se en sak fra flere synsvinkler. De skal utvikle evne til å vise ansvar og omsorg for andre og bidra konstruktivt til det sosiale fellesskapet. Det enkelte barn skal utvikle trygghet på og stolthet over egen tilhørighet. De skal bli kjent med og vise respekt for andres kulturelle verdier og ytringer, vise åpenhet og nysgjerrighet for det ukjente og bidra konstruktivt til å skape et inkluderende kulturelt fellesskap.

Personalet må bistå barna i håndtering av konflikter og sette grenser for barn slik at enkeltbarns integritet ivaretas og uten at hensynet til fellesskapets normer og regler for samvær blir satt til side.

3.2.2 Samarbeid med foreldrene

Familien og barnehagen har ulike funksjoner overfor barnet. Det er i *hjemmet* barnet har sin grunnleggende og dype følelsesmessige forankring. De sterke bånd som oppstår i det nære og avhengige forholdet mellom foreldre og barn, er basis for utvikling av tillit, trygghet, identitet og selvstendighet. Samspillet i familien vil virke sterkt inn på hvordan barn tolker andre erfaringer og hendelser. *Barnehagen* representerer et kompletterende miljø i forhold til hjemmet. I barnehagen skal barnet få prøve ut og videreutvikle det som er grunnlagt hjemme. Barna skal utvikle andre nære relasjoner og få nye erfaringer som kan bidra til at perspektivene blir utvidet. Med utgangspunkt i deres tidligere erfaringer, skal barnehagen gi barna muligheter til å gjøre erfaringer som de ikke kan få hjemme.

Oppdragelsen er ikke et subjektivt anliggende for hver enkelt ansatt i barnehagen, men et felles prosjekt for foreldre og barnehagepersonalet. Det må derfor etableres et samarbeid

mellom foreldre og personale som er preget av gjensidig tillit og respekt til beste for barnet. I møte mellom personalet og foreldrene må det legges til rette for å drøfte ulike oppdragelsesspørsmål. Oppdragelsen i barnehagen skal bidra til sammenheng og kontinuitet mellom hjem og barnehage. Både foreldre og personale må forholde seg til at barnehagen har et verdigrunnlag som det er personalets oppgave å forvalte.

Personalets samarbeid med barnets foreldre må bygge på et avklaret forhold til hvilke roller hjemmet og barnehagen spiller i barnets liv. I praksis må begge parter gi hverandre råd, hjelp og støtte. Personalet har også ansvar for å gi foreldrene nødvendig informasjon om barnehagens virksomhet slik at foreldrenes medvirkning kan bli reell. I kontakten med foreldre med innvandrerbakgrunn kan det være nødvendig at informasjon gis på deres eget språk, enten av tospråklig personale eller gjennom tolk.

Arbeidet i barnehagen skal ta utgangspunkt i en grunnleggende respekt for foreldrenes kunnskap og erfaringer med egne barn og den rett og det ansvar de har for å oppdra sine barn ut fra sine tradisjoner, normer og vurderinger. Å møte foreldre fra ulike kulturer, både innen det norske samfunnet og fra andre land, krever respekt, lydhørhet og innsikt i de forutsetninger som påvirker et slikt møte. Samtidig er det viktig at personalet er bevisste og tydelige i egen yrkesrolle og kompetanse. Dette gjelder også i barnehagens samarbeid med foreldre i krise eller i situasjoner der barn eller foreldre har problemer som på ulike måter påvirker barnehagens arbeid. Foreldre kan ha behov for hjelp og veiledning i oppdragelsesspørsmål. Det kan i enkelte tilfeller være nødvendig å søke ekstern hjelp og veiledning i arbeidet med barn og familier i vanskelige situasjoner.

De lovbestemte føringene om barns rettigheter kan i noen tilfeller komme i konflikt med foreldres/foresattes verdisett og overbevisninger. Personalet må arbeide bevisst med å finne balansen mellom respekt for foreldrenes prioriteringer og det å ivareta barnas rettigheter og grunnleggende fellesverdier i Norge, som barnehagen er forpliktet til å legge vekt på.

3.3 Oppdragelse som kulturformidling

Barnehagen er formidler av verdier, tanker og uttrykksmåter. Verdiformidling og oppdragelse hører sammen. Kultur kan ikke formidles uten å oppdra, dette fordi all kultur har verdier og normer innebygd i seg. Barnehagen kan heller ikke oppdra uten å formidle kultur. Oppdragelse innebærer å forholde seg til handlinger og holdninger ut fra en oppfatning av for eksempel hva som er rett og galt, stygt og pent eller nyttig og unyttig.

Kultur defineres som *felles atferdsmønstre, kunnskaper, verdier, holdninger, erfaringer og sammenhengende tankemønstre og uttrykksmåter*. Kultur varierer fra samfunn til samfunn, men kan også være forskjellig mellom ulike grupper innen samme samfunn. Kulturelle særtrekk kan ha dype røtter i samfunnet, innen hver familie og kan være uløselig knyttet til det enkelte menneskets opplevelse av egen identitet. Kultur handler imidlertid ikke bare om arv og tradisjoner. Det handler også om å skape, om å levendegjøre, fornye og aktualisere. Kultur utvikles i spenningen mellom tradisjon og fornyelse.

3.3.1 Personalet som forbilder

Som hovedansvarlige for barnas oppdragelse er det foreldrene som i første rekke lærer barna hva som er rett og galt og veileder dem i viktige livsspørsmål. Det er også foreldrene som gjennom sitt levesett og sine livsholdninger blir forbilder for barns egen verdiorientering. Gjennom samspillet mellom barn og foreldre skjer det en kultur- og verdiformidling.

Også i barnehagen skjer det på tilsvarende måte en kultur- og verdiformidling. Som nære omsorgspersoner for barna innehar personalet stor betydning som forbilder for barna. For å ivareta barnehagens oppdragermandat på best mulig måte er. det viktig at personalet erkjenner sin rolle som kulturformidlere gjennom egen væremåte. Personalet må ha en bevisst holdning til eget verdigrunnlag og de verdivalgene de foretar som oppdragere. Valgene er en konsekvens av en verdiprioritering. Grunnlaget for denne prioriteringen ligger i deres egen kulturelle bakgrunn og forankring. Hver enkelt må være åpen for å

reflektere over egne verdiprioriteringer i sin oppdragerrolle, dette sett i lys av og med respekt for foreldrenes prioriteringer og oppdrageransvar.

Oppdragelse finner sted i her-og-nå-situasjoner. Derfor må personalet ha et gjennomtenkt forhold til de sosiale normene i barnehagen, til ordene som brukes og tonen det snakkes i. Personalet må utøve sin oppdragelse ut fra en anerkjennende holdning med respekt for det enkelte barn og for fellesskapet.

De voksne i barnehagen må være seg bevisste at de skal bidra til å oppdra jenter og gutter i et likestilt samfunn. Både kvinner og menn i barnehagen må kunne utføre alle arbeidsoppgaver slik at de ikke bidrar til å opprettholde stereotype kjønnsrollemønstre. Personalet må vise forståelse for at ulike kulturer i barnehagen kan ha ulike syn på kjønn og kjønnsroller.

3.3.2 Personlig og kulturell identitet som oppdragelsesmål

Barnehagen har som en av sine viktigste oppgaver, i samarbeid med foreldrene, å skape et best mulig grunnlag for barns personlige og kulturelle identitet. En forutsetning for at det enkelte barn skal få en oppfatning av seg selv og utvikle sitt selvbilde, er at barnet deltar i sosialt samspill med andre. Oppfatninger av *hvem en er* og *hvor en hører til* dannes og utvikles ved at barnet forholder seg til reaksjoner fra omgivelsene som barnet oppfatter som respons på egen adferd. Barnet får de første bilder av seg selv ved å se seg selv "gjennom andres øyne".

Barnehagen skal bidra til at barnet utviklet et positivt selvbilde, både som enkeltindivid og som medlem av, eller som representant for, en gruppe eller et samfunn (kultur). Det enkelte barn må derfor gis mulighet til å inngå i samspill med voksne og andre barn, et samspill som har en kvalitet preget av anerkjennelse og tillit.

De voksne må vise oppriktig interesse for barna. De må kunne se barn, oppfatte hva de vil, føler og tenker, forstå deres uttrykk i kroppsholdning, språk og handling. De må

kunne tilpasse sin adferd ut fra forståelse og respekt for barnets perspektiv. Alt fra de er ganske små, har barn evne til å sette seg inn i andres roller og forstå hvordan andre har det. Barnehagens dagligliv skal preges av en samværsform som har til hensikt å støtte, hjelpe eller være til nytte for andre, og som fremmer positive handlinger som motpoler til avvisning, mobbing og vold. Barnehagens oppdrageroppgaver innbærer at det er de voksnes ansvar å se til at barns individualitet og behov for selvutfoldelse kan skje i trygghet og innenfor fellesskapets normer og regler.

3.3.3 Inkluderende fellesskap med plass til det enkelte barn

Det at barn kan gjenkjenne noe som *sitt eget* er et viktig pedagogisk prinsipp når det gjelder å styrke barns selvfølelse og deres opplevelse av å høre til i barnehagens fellesskap. Det er ikke alltid mulig å tilpasse innholdet slik at alle kan være enige. Det er avgjørende at en legger til rette arbeidet slik at det er en felles forståelse for det som skjer i barnehagen, og at en, i samsvar med nasjonale og internasjonale lovverk og konvensjoner, respekterer det enkelte barns og de enkelte foreldres integritet. Dette betyr ikke at barnehagen skal unngå å belyse ulikhetene. Tvert i mot - barna skal oppleve barnehagen som en arena hvor ulike individer og ulike kulturelle ytringer og verdier kan møtes i respekt for det som er forskjellig. Måten disse forskjellene blir behandlet på, enten det skjer i spontansituasjoner i dagliglivet eller som del av et mer systematisk og planlagt opplegg, må ha preg av et sammenlignende perspektiv hvor både likheter og ulikheter er av interesse. Ikke for å karakterisere noe som "bedre" eller "dårligere", men for å fremme forståelse for hva likhetene og ulikhetene består i. Barna skal oppleve at alle i gruppen er viktige personer for fellesskapet. Et fellesskap som er åpent for og som synliggjør at ulike mennesker og grupper av mennesker er forskjellige, skal gi det enkelte barn mulighet for å gjenkjenne noe av sitt eget som betydningsfullt. Barnehagen må ta på alvor at barn fra ulike religioner kan få oppleve stolthet og glede over egne religiøse røtter. Et møte med noe som er forskjellig fra ens eget, skal gi muligheter for alle til å bli kjent med noe nytt som kan bidra til å utvide deres kulturelle perspektiv og utvikle en positiv nysgjerrighet overfor "det ukjente" eller det fremmedartede.

I hvilken grad en barnehage lever opp til verdigrunnlaget og oppdragelsesmandatet, avspeiler seg vesentlig i personalets evne til å forebygge og forhindre at barn stenges ute fra fellesskapet og hvordan personalet eventuelt løser et problem med utestengning. Personalet har et særlig ansvar for at barn med nedsatt funksjonsevne får oppleve at de er en verdifull del av fellesskapet.

3.4 Oppdragelse i samiske barnehager

En barnehage med samiske barn har en særskilt oppgave i å støtte hjemmet i oppdragelsen av en ny generasjon samer. Barnehagen skal bidra til å forberede barna til oppgaver i det samiske samfunn og legge et grunnlag for at de skal kunne delta aktivt i samfunnet for øvrig.

Den samiske barnehagen må bygge på det grunnleggende prinsipp om at barnehagen skal være en integrert del av det samiske samfunn. Barnehagen må arbeide ut fra den virkelighet som samene lever i. Det betyr blant annet å synliggjøre mangfoldet, frodigheten og variasjonene. Som medlemmer i det samiske samfunnet i dag må barna i barnehagen få ta del i og være med på å skape nye positive samiske elementer i det moderne samfunnet. Dette må på skje i aktivt samspill med foreldrene og med barnehagens omgivelser.

Barnehagen kan bidra til å styrke den sosiale kontakten i nærmiljøet, særlig i forhold til barns kontakt med eldre generasjoner. Samene har alltid lagt stor vekt på slektskap. Samisk barneoppdragelse har tidligere vært knyttet til praktisk arbeid hvor den generasjonsoverførte kultur- og verdiformidlingen har vært sentral. Det er viktig at sentrale elementer fra samisk barneoppdragelse blir ivaretatt i samiske barnehager både i arbeidsmåter og i hverdagslivet. Barnehagens tilbud må organiseres slik at barna tas med i ulike arbeidsprosesser og får delta i kulturell og sosial virksomhet som kommer det enkelte barn, barnehage og nærmiljø til gode. Her kan det være viktig å trekke inn eldre mennesker som ressurspersoner i barnehagen. Ved at barna etablerer nærhet til voksne mennesker ut over kjernefamiliene, utvikles tilhørighet og pliktfølelse i dette fellesskapet.

Gjennom et aktivt holdningskapende arbeid i nært samarbeid med hjemmene skal barnehagen hjelpe, støtte og styrke det enkelte barns muligheter til å opprettholde og videreutvikle sin samiske identitet og grunnleggende trygghet på seg selv som same.

Kapittel 4 Barnehagen som arena for læring

I følge formålsparagrafen skal barnehagen gi barna *gode utviklings- og aktivitetsmuligheter* (§1 første ledd) og skape "et godt grunnlag for barnas utvikling, livslange læring og aktive deltakelse i et demokratisk samfunn" (§ 2 annet ledd). Barnehagen skal formidle verdier og kultur, gi rom for barns egen kulturskaping og bidra til at barn får oppleve glede og mestring i et sosialt og kulturelt fellesskap" (§ 2 sjette ledd). Når det gjelder læringsprosessen, krever loven at "barnehagen skal gi barn grunnleggende kunnskap på sentrale og aktuelle områder. Barnehagen skal støtte barns nysgjerrighet, kreativitet og vitebegjær og gi utfordringer med utgangspunkt i barnets interesser, kunnskaper og ferdigheter" (§ 2 femte ledd).

I det sosiale samspillet med andre erfarer barn hvordan de virker på verden og hvordan det sosiale miljøet responderer på dem. Gjennom læringsprosesser blir barna kjent med og forstår i stadig økende grad den fysiske og sosiale verden samtidig som de også gjenskaper og nyskaper kulturene de er en del av.

Læring forstås i rammeplanen som varige forandringer av holdninger, ferdigheter og kunnskap som bygger på erfaringer. Forandringene kommer til uttrykk i barnas handlemuligheter og atferd og i deres forståelse av seg selv og det sosiale og fysiske miljøet.

Barnehagen skal bygge på en læringsforståelse som går ut fra at barn kan lære gjennom alt de opplever og erfarer. Barna både tilegner seg kulturforståelse og gjenskaper eller nyskaper kulturene gjennom læring. Det er en grunnleggende forutsetning for læring i barnehagen at det er et rikt, variert, stimulerende og utfordrende fysisk miljø for alle aldersgrupper. Fordi læring foregår i det daglige samspillet med andre mennesker er den også nært knyttet til omsorg og oppdragelse. Kvaliteten på samspillet mellom barna og mellom barn og personalet er avgjørende for læringsutbyttet. Skal omsorg og oppdragelse få konsekvenser for barnas identitetsdannelse og personlighetsutvikling, forutsetter det læring.

Læring må sees i et dobbelt perspektiv, fordi det ikke bare er barna, men også personalet som lærer kontinuerlig i barnehagen. Barnas læring og utvikling krever kontinuerlige endringer og tilpasninger i personalets pedagogiske virksomhet. Barnehagen som institusjon må derfor orientere seg mot en stadig selvfornyelse og kvalitetsutvikling, en prosess der barna og foreldrene

er viktige bidragsytere. Læring på personalsiden er en grunnleggende forutsetning for å realisere dette.

4.1 Læring i barnehagen

Førskolebarn er aktive og lærelystne og lærer som regel best gjennom førstehånds erfaringer. Barnehagen skal komme barna i møte i deres trang til å få vite og å kunne. Det er personalets oppgave å sørge for at barn får erfaringer som stimulerer og strukturerer deres læring og å sikre en progresjon som passer barnets behov og forutsetninger.

Sosialt samspill, lek og hverdagsaktiviteter er en vesentlig del av virksomheten i barnehagen. Gjennom dette tilegner barna seg grunnleggende holdninger, ferdigheter og kunnskaper, og de får del i samfunnets kulturer slik de kommer til uttrykk i for eksempel omgangsformer, atferd, normer, skikk og bruk. Denne delen av virksomheten utgjør barnehagens *gjennomløpende innhold.* Ut over dette tilegner barna seg også kunnskaper, ferdigheter og holdninger gjennom mer strukturerte arbeidsformer hvor personalet i større grad leder planlegging og gjennomføring. Denne delen av virksomheten utgjør barnehagens *tidsavgrensete* eller *periodiske innhold.*

Barns læring krever både voksenledete aktiviteter og aktiviteter der barna handler under størst mulig grad av egen kontroll. Begge aktivitetsformer kan virke positivt på hverandre: Barn vil hente impulser til sin lek fra opplevelser og erfaringer fra periodiske temaopplegg. Samtidig kan de bearbeide og videreutvikle kunnskaper, ferdigheter og holdninger gjennom leken. Ut fra leken kan det oppstå nye kunnskapsbehov som igjen kan bli gjenstand for periodiske temaopplegg. Det er imidlertid avgjørende at læring sees i et samspillperspektiv mellom barn og personalet og mellom barna innbyrdes. I dialogen mellom barn og voksne ligger læringens største potensiale og barna kan få reell medvirkning med tanke på sin egen læring.

Barna vil oppleve kunnskap på en helhetlig måte, og deres oppmerksomhet vil som regel være rettet mot sammenhenger. Sett fra personalets perspektiv kan det, ut over helhetstenkningen, være behov for en inndeling av innholdet i fagområder. En slik strukturering vil kunne lette planleggingen og utviklingen av et allsidig innhold med klar progresjon (se kapittel 4.3). Det er et bærende prinsipp for barnehagen at barns læring skal skje kontinuerlig. Derfor vil fagområdene være til stede både i gjennomløpende og periodisk innhold. I det periodiske innholdet må personalet kontinuerlig nytte muligheter for læring og opplevelser som

ligger i hverdagsliv og i barns lek. Med barnas økende alder må det periodiske innholdet få mer plass.

4.2 Hverdagsaktiviteter, lek og sosialt samspill

Det gjennomløpende innholdet i barnehagen formidles gjennom hverdagsaktiviteter, samvær og samhandling med andre barn og voksne. Personalet må skape helhet og sammenheng i læringssituasjonene. Pedagogen må observere, fortolke og reflektere over barns ytringer og handlinger for å opparbeide seg et best mulig grunnlag for å tilrettelegge for hensiktsmessige læringsprosesser.

4.2.1 Lek

Leken skal ha en fremtredende rolle i barnas liv i barnehagen. Leken er et allment menneskelig fenomen der barna har særdeles høy kompetanse og interesse. Lekens kjennetegn er at den er en frivillig aktivitet som kan betraktes som et grunnleggende uttrykk for barns væremåte. Leken er lystbetont og følger en indre motivasjon, den kan samtidig skape orden, spenning og mening. For barna vil leken ofte representere selve livet.

Barn har ulike preferanser i forhold til hva og hvordan de leker. Også det enkelte barn vil vise ulike måter å leke på i varierende situasjoner og avhengig av hvem det er sammen med. Personalet må være bevisst på at leken ikke alltid bør eller kan knyttes til bestemte aktiviteter og væremåter og at heller ikke alle aktiviteter barn er involvert i kan betraktes som lek. Aktiviteter blir først lek hvis barna selv definerer det som lek.

Personalet i barnehagen må ha et reflektert forhold til selve aktivitetsmangfoldet i barnehagen. De bør være bevisste på betydningen av å skape et miljø hvor barna faktisk får muligheter til å skape og ta med seg lekne holdninger inn i aktivitetene.

Barn leker fordi det er morsomt og skaper mening. Aktiviteten har en verdi i seg selv. I leken foregår det også viktige læreprosesser, og leken fremmer utviklingen på alle områder: intellektuelt, språklig, fysisk, sosialt og emosjonelt. Leken er en del av barnekulturen og gjenspeiler forhold i barnets oppvekstmiljø og i samfunnet generelt. Dette representerer også

viktige barnekulturelle tradisjoner som overføres fra eldre til yngre barn, både i og utenfor barnehagen.

Lek kan også brukes som arbeidsmetode og pedagogisk virkemiddel i barnehagen. Det er da en viktig utfordring for personalet å ikke instrumentalisere leken ved å ta den fra barna. I noen situasjoner kan det være nødvendig å hjelpe enkelte barn til å komme med i leken eller å påvirke barnegruppen slik at leken blir inkluderende og byr på gode opplevelser for alle barn. Det kan være ødeleggende hvis personalet i overveiende grad fokuserer på hva leken kan bety for læring, utvikling og sosialisering. Instrumentalisert lek må derfor ikke bli styrende for barns liv i barnehagen.

Et særtrekk ved den norske kulturen er tradisjonen for utelek og uteaktiviteter. Dette er en viktig del av barnehagekulturen som må tas vare på uavhengig av geografiske og klimatiske forhold. I *hverdagens* uteaktiviteter kan flere av barnehagens fagområder integreres.

Særlig for de minste barna i barnehagen er det et stort behov for tumleplass både ute og inne. Samvær og samhandling blant de minste barna foregår i vesentlig grad gjennom deres lekeaktiviteter. Personalet må derfor fokusere spesielt på denne aldersgruppens forutsetninger og behov i den organisatoriske og fysiske tilretteleggingen av barnehagerommet.

4.2.2 Følelser i barnehagens hverdag

Barnehagens hverdag bør være preget av gode følelsesmessige opplevelser. Glede og humor må være viktige kjennetegn ved barnas tilværelse i barnehagen. Humor som væremåte er en viktig verdi i seg selv, den gir livsglede og overskudd og er samtidig en grunnleggende forutsetning for gode læringsprosesser. Personalet må bidra til at en positiv følelsesmessig grunnstemning preger barnehagens hverdag og vise at de verdsetter barnas humor. En humorfylt væremåte hos personalet har en viktig modellfunksjon.

Små barns lek er tett forbundet med deres særegne humor. Dette krever en bevisstgjøring av humor som fenomen, spesielt i forhold til de yngste barna. Hos barn under tre år har humoren først og fremst en kroppslig basis og den utvikles vesentlig gjennom samhandling barna imellom.

Det å være lei seg eller oppleve savn og sorg oppfattes som regel som motsetninger til glede og humor. For barn i følelsesmessig vanskelige situasjoner kan det være en fordel at humor og glede preger stemningsgrunnlaget i barnehagen. Men humor og glede bør ikke brukes for å dekke over vanskelige hendelser barna kan bli rammet av. Barna har rett til og krav på at deres vanskelige opplevelser og følelser blir tatt på alvor. De andre barnas delaktighet i sorgen og bekymringen kan være en viktig sosial erfaring og bidra til utvikling av empati.

Barns sinne og vrede kan oppfattes som destruktive uttrykk i det sosiale fellesskapet. Personalet må imidlertid også kunne fortolke slike følelsesmessige ytringer som meningsbærende uttrykk for barna. Usikkerhet på grunn av mangel på forståelse for en bestemt situasjon eller begrensete muligheter for å gjøre seg forstått verbalt, kan være mulige årsaker til følelser som slår ut i handlinger som vanskelig kan aksepteres av andre. Sinne kan derfor være en naturlig og forståelig reaksjon på ulike former for interessekonflikter.

Både negative og positive følelser vil som regel bidra til at det oppstår verdifulle læringssituasjoner. Personalet skal aktivt bidra til å skape de positive situasjonene gjennom glede og humor, men ikke til å utløse følelsesmessig negative situasjoner. Men det er heller ikke et mål å unngå disse situasjonene for enhver pris. Det er personalets ansvar å ivareta barnas interesser i vanskelige situasjoner og sørge for at de kommer styrket ut av dem.

4.2.3 Læring gjennom sosialt samspill

Forståelse for sosiale forhold og prosesser og mestring av sosiale ferdigheter krever erfaring med og deltakelse i det sosiale fellesskapet. Denne forståelsen utvikles kontinuerlig gjennom handlinger og opplevelser i barnehagens hverdagsliv. Utvikling av sosial forståelse og sosiale ferdigheter er et tydelig eksempel på den nære sammenhengen mellom gjennomgående og periodisk innhold i barnehagen.

I arbeidet med sosial forståelse og sosiale ferdigheter skal barnehagen målrettet bidra til at barnet utvikler evner og ferdigheter til å

- ta og opprettholde kontakt med andre
- ta andres rolle og se en sak fra flere synsvinkler
- utvikle et godt muntlig språk
- kommunisere effektivt på ulike plan

- utvikle positivt selvbilde og positiv holdning til seg selv (egen læringsevne)
- utvikle selvstendighet, kreativitet og fleksibilitet i gruppesammenheng og
- samarbeide, ta hensyn til og vise omsorg for andre.

Personalet er viktige rollemodeller i hverdagssituasjonene og bidrar gjennom sin egen væremåte til barnas læring av sosiale ferdigheter. Personalet må observere barnas samspill og sørge for at alle får varierte samspillerfaringer. For minoritetsspråklige barn vil det å ha tospråklige medarbeidere i personalgruppen kunne være av: stor betydning for barnas deltakelse i det sosiale samspillet. De voksne må være lydhøre og følsomme for barnas egne innspill. De må være i stand til å nytte dem i det øyeblikket de er til stede for å sette opplevelsen inn i en utvidet kunnskaps- og læringssammenheng innenfor barnehagens innholdsområder.

Gjennom en reflektert utforming av så vel det fysiske som det sosiale miljøet, må personalet bidra til en åpen og variert kommunikasjon og samhandling med og mellom barna. Gjennom dette bidrar barna til sin egen sosialisering og læring. Tidlige erfaringer med jevnaldrende har stor betydning for barns samspillferdigheter og gjør barnehagen til en enestående arena for sosial utvikling og læring. Ved å tilby de minste barna muligheten til å delta i et fellesskap med jevnaldrende, utvides deres utviklings- og læringsarenaer.

Det sosiale fellesskapet er en grunnleggende erfaringsarena for å delta i et demokratisk samfunn. Respekten for enkeltindividets integritet og retten til å ytre seg om forhold som angår eget liv, er nedfelt i FNs barnekonvensjon og barnehageloven og ansees som hjørnesteiner i utviklingen av demokrati. Det å møte barn som selvstendige aktører, er ikke primært et pedagogisk prosjekt hvor voksne overfører kunnskap eller oppdrar barn til denne posisjonen. Skal barnehageloven og konvensjonen etterleves i praksis, kreves det av personalet at den pedagogiske praksisen åpner for en demokratisk læringsprosess for alle barn i barnehagen. Personalet må akseptere barna og gi dem tilstrekkelig anledning til medvirkning med utgangspunkt i egne forutsetninger.

Positive opplevelser av fellesskap, lek med jevnaldrende og erfaringen med å mestre utfordringer barna blir utsatt for eller selv utsetter seg for, er grunnleggende forutsetninger for å forebygge mobbing i barnehagen. Et aktivt og tydelig personale er en viktig forutsetning for å skape et varmt og inkluderende sosialt miljø. En anerkjennende og støttende relasjon mellom personalet og hvert enkelt barn er et viktig grunnlag for å unngå mobbing. Personalet må kontinuerlig arbeide med

egne, enkeltbarns og barnegruppens sosiale ferdigheter gjennom å skape rammebetingelser som inviterer til vennskapelige forhold mellom personalet og barna og mellom barna innbyrdes.

4.3 Barnehagens fagområder

Ut fra et voksenperspektiv kan barnehagens innhold deles i seks fagområder. Hvert av disse seks områdene dekker et vidt læringsfelt der varierte opplevelser og erfaringer skal støtte barna i utviklingen av kunnskaper, ferdigheter og holdninger. Innholdet i de seks fagområdene er også til stede i hverdagslivet, i det gjennomløpende innholdet. Likeså må hverdagsaktiviteter inngå i arbeidet med fagområdene.

Seks fagområder skal være representert i voksenledete temaarbeider:

- Religion, etikk og filosofi
- Nærmiljø og samfunn
- Estetiske fagområder
- Språk, tekst og kommunikasjon
- Natur, miljø og teknikk
- Kropp, bevegelse og helse

For alle de seks fagområdene er det formulert mål for barnas utvikling og læring og for de voksnes ansvar for de læringsprosessene barnehagen skal bidra til. Målene som retter seg mot barnas læring er formulert som prosessmål, som konkretiserer de erfaringer og opplevelser barn og deres foreldre kan forvente at barna vil møte i barnehagen. De er med hensikt ikke formulert som spesifikke kunnskaps- og ferdighetsmål. En slik målpresentasjon vil bryte med både barne- og læringssynet samt verdisynet som ligger til grunn for barnehageloven og rammeplanen. Det er selve læringsområdet og områdets arbeidsmåter barna skal bli kjent med. Hvordan dette blir tilpasset gruppen og enkeltbarn, interesser og den lokale kultur, skal avgjøres i den enkelte barnehage og nedfelles i barnehagens årsplan. Ut fra årsplanen skal det være mulig å vurdere når, hvor lenge og på hvilken måte barna skal få del i innhold fra hvert av fagområdene.

Det gjelder å finne en balanse mellom klare og veldefinerte rammebetingelser for virksomheten og den nødvendige åpenheten og fleksibiliteten for å kunne ivareta barns medvirkning. I hvilken

grad barna selv blir opptatt av et fagområde, altså det som skjer i her-og-nå-situasjonen, må få konsekvenser for varigheten og måten det arbeides med et bestemt fagområde på.

4.3.1 Religion, etikk og filosofi

Religion, etikk og filosofi er et fagområde med gjennomgående perspektiver for barnehagens virksomhet. Religion og filosofi er, som "samfunnets vev", med på å forme måter å oppfatte verden og mennesker på og preger verdier og holdninger. Et bevisst arbeid med kulturformidling i tilknytning til dette fagområdet, skal hjelpe barna til å se seg selv og sine omgivelser i en større sammenheng. Det må derfor legges vekt på arbeid som kan øke forståelsen for egen kulturarv. Ved det økende religiøse og kulturelle mangfoldet i samfunnet, har barnehagen et spesielt ansvar for å legge til rette for at kulturmøter i barnehagen tas på alvor og blir gode.

Barnehagen er ikke et religiøst eller livssynsmessig fellesskap. Opplæring *i* tro er hjemmets sak. Barnehagen skal derimot lære barna *om* tro og verdier. Kunnskap om og kjennskap til sentrale elementer i den kristne tradisjon og andre tradisjoner inngår i barnehagens innhold.

Filosofi i barnehagen dreier seg om å gi rom for og stimulere fantasien, den skapende evnen som ligger i tankens lek og arbeid, og ikke minst i gleden ved selv å kunne filosofere og å få kjærlighet til visdom, som ordet filosofi betyr. Undring og samtale har tillit og trygghet som basis. Å tenke kan kreve stillhet og ro.

Barn erfarer livets mysterier og naturens rytme. De engasjeres av de store livsspørsmålene: Liv og død, tro og tillit, ensomhet og lengsel, sorg og glede, skuffelse og håp, er også en del av barna liv. Barnehagen skal gi rom for barnas undring og fundering. Spørsmålene gjenspeiler kulturen de lever i, men de er også et uttrykk for et lite menneskes tenkning. Tanker og spørsmål har en personlig intensjon som de voksne må være våkne for. De må være opptatt av *hva* barn tenker omkring, ikke så mye *hvordan* de tenker. Barnets tanker og spørsmål uttrykker deres arbeid med å orientere seg i tilværelsen, vinne innsikt, skape forståelse og mening.

Barn stiller spørsmål uten å kjenne religionenes og kulturens mange mulige svar. Det viktige er ikke å gi svar, for det lukker tanker og låser forestillinger. Spørsmålene må sses som en invitasjon til samtale om det som bringes på bane. Om barn uttrykker seg annerledes enn voksne, må de møtes med respekt og ikke avfeies eller latterliggjøres.

Høytider og merkedager gir året innhold og rytme. Feiring eller markering av de kristne høytidene, jul, påske og pinse, er sentrale i formidlingen av kristendom i kulturen. Både kristne og allmenne juletradisjoner bør få sin plass i barnehagen. Kirkebesøk kan gi barna en opplevelse av et hellig rom. Der foreldrene ikke ønsker at barna skal delta i gudstjeneste eller besøke en kirke, må barnehagen legge til rette for alternative aktiviteter. Barnehagen må markere høytider og tradisjoner også fra andre religioner og tradisjoner når de er representert i den enkelte barnehage. Ved å ivareta høytider og tradisjoner viser barnehagen at dette er verdifullt i samfunnet, samtidig som den støtter barn og foreldre i deres tilhørighet. Barnas foresatte er viktige samarbeidsparter for at barnehagen skal lykkes.

Barnas møte med kulturene er også et møte med merkedager i livet. Livsritene kan være et tilknytningspunkt når de feires i familie og nærmiljø. Det finnes ulike tradisjoner og holdninger til seremonier og høytider. Det er også ikke-religiøse seremonier for livets merkedager.

Fortellinger og fortellertradisjonen står sentralt i kulturformidlingen og må vektlegges i barnehagen. Gjennom hele året bør barna bli kjent med noen av kulturens grunnfortellinger. Bibelfortellinger, barnelitteratur, sanger, høytidsmarkeringer og kirkebesøk er eksempler på innhold og aktiviteter som kan formidle kjennskap til og kunnskap om kristendom. På liknende måte må fortellerstoff og innhold fra andre kulturer, religiøse og ikke- religiøse tradisjoner, brukes i barnehagen.

Formidlingen vil gi gjenkjennelse for barn som møter det religiøse tradisjonsstoffet hjemme og vil kunne bidra til å styrke deres identitet. For andre vil det kunne være et møte med erfaringer og kunnskap som er levende i kulturen og bidra til innsikt, gjensidig respekt og forståelse.

Etikken gjelder livet i fellesskapet og omsorgen for det. De etiske normene er til for å verne den enkelte og fellesskapet. Etisk veiledning i barnehagen må også ha relevans til nærmiljøet og verden utenfor barnehagen. Arbeid med natur og miljø og solidaritet med barn i eget og andre land kan bidra til å gi barn et større perspektiv.

De overordnede verdiene må konkretiseres som sosiale normer og regler i barnehagen med tanke på den praktiske hverdag. For det er der barna møter dem, først og fremst gjennom de voksnes

væremåte, hva de er, sier og gjør. De voksne har ansvar for at holdningene deres avspeiler verdiene slik at barna møter en verdibasert praksis.

Selv om det først og fremst er i her-og-nå-situasjoner at den etiske veiledningen finner sted, kan temaer med et etisk perspektiv tilrettelegges, gjennom formidling i samlingsstunder og i samtaler. I det holdningsskapende arbeidet kan en også bruke sang og musikk, film og dramatiseringer, eventyr, fortellinger og gode barnebøker

MÅL

Gjennom arbeidet med området religion, etikk og filosofi skal barnehagen bidra til at barna

- får innsikt i kristne grunnverdier og fellesverdier
- får kunnskap om og bakgrunn for tradisjoner og opplever gleden ved kristne høytider, kulturens grunnfortellinger og andre kulturers høytider, tradisjoner og fortellinger
- tilegner seg grunnleggende verdier og normer
- får erfare at grunnleggende spørsmål er vesentlige, ved at det gis anledning og ro til undring og til å filosofere
- utvikler interesse og respekt for hverandre og hverandres bakgrunn, uansett kulturell og religiøs tilhørighet, gjennom tydelige kulturmøter
- blir kjent med, får kunnskap om og erfaring er med religion, etikk og filosofi som del av kulturen og samfunnet.

For å oppnå disse målene må personalet i barnehagen

- møte barnas tro, spørsmål og undring med alvor og respekt. Lytte til barna og følge dem i deres filosofering. Skape rom for undring, ettertanke og gode samtaler
- la den kristne kulturarven komme til uttrykk gjennom høytidsmarkeringer og fortellinger, likeså andre religiøse og kulturelle tradisjoners verdier. Synliggjøre dette i barnehagens planer.
- ha kunnskap om og kjenne ulike svar i kulturen på grunnleggende spørsmål i religionene og filosofien
- legge til rette for tydelige kulturmøter for å gi kunnskap om, skape interesse for og bidra til forståelse og toleranse for forkjellige kulturer og ulike måter å leve på.
- opptre på en slik måte at barna kan få støtte i sin egen identitet og utvikle respekt og forståelse hverandre og andre mennesker

- være seg sitt etiske ansvar bevisst som formidlere og sørge for at barnehagens verdier gir retning for barnehagens praksis
- arbeide med egen væremåte ut fra den betydning voksne har som forbilder for barna
- hjelpe barn i konfliktsituasjoner til å finne konstruktive løsninger.

4.3.2 Nærmiljø og samfunn

Barnehagen representerer et betydningsfullt møtested mellom det private og det offentlige, mellom familien og samfunnet. Veien ut i en større verden forberedes gjennom erfaringene med samfunnet i barnehagens nærmiljø. Det er en forutsetning for barnas helhetlige læring at barnehagen er åpen mot det sosiale og fysiske lokalmiljøet og at dette brukes aktivt for at barna får innsikt i og erfaring med hvordan samfunnet er bygd opp og fungerer, både i nåtid og i tidligere tider.

Barnehagen skal synliggjøre barn og gi dem anledning til å fremstå som aktører i nærmiljøet.. Fagområdet skal bidra til å vise for barna selv, for foreldrene og for nærmiljøet at barna har rett til å bli hørt, sett og til å delta i samfunnet på egne premisser.

Ulike samfunn og enkeltmennesker i samfunnet som en forutsetning for at ethvert menneske er unikt og har like rettigheter, må tematiseres. I den forbindelse må globale forskjeller og likheter trekkes fram. Livsbetingelser og livsformer i Norge bør også oppleves og fremstilles i forhold til andre land og kulturer. Samene som urbefolkning kan være et naturlig utgangspunkt for å fremstille forskjellighet og mangfold som en ressurs for samfunnet og enkeltmenneske.

Likestilling og likeverd er temaer av stor betydning i samfunnet nasjonalt og globalt. Fagområdet som periodisk innhold kan bidra med grunnleggende kunnskaper og erfaringer som kan ta utgangspunkt i og som må virke tilbake på hverdagslivet i barnehagen. Ulike kulturelle forståelser av kjønnsroller bør tematiseres.

Medienes og informasjons- og kommunikasjonsteknologiens (IKT) betydning i barnas hverdag vil være et viktig tema innenfor fagområdet. Mediene og IKT er betydningsfulle kulturelle fenomener i det moderne samfunnet og skal derfor også fremstå som en naturlig del av barnehagens hverdagsliv. Utvikling av grunnleggende kunnskaper og ferdigheter i bruk av IKT vil derfor inngå i fagområdet.

Mål

Gjennom arbeid med området samfunn og nærmiljø skal barna

- oppleve at de selv er viktige medlemmer i barnehagen gjennom egen medvirkning av utformingen av fellesskapet
- utforske og få forståelse og respekt for sosiale og kulturelle forskjeller i barnehagen og nærmiljøet og at alle mennesker, uansett alder og forutsetninger, inngår i og bidrar til fellesskapet
- bli kjent med at samene er Norges urbefolkning og få kjennskap til deler av samisk kultur og hverdagsliv
- utvikle ferdigheter og evner til å delta i samfunnet gjennom å se, erfare, oppleve og selv bruke dets muligheter aktivt
- bli kjent med og delta i samfunnet gjennom opplevelser og erfaringer i nærmiljøet, særlig med tanke på sammenhengene mellom ulike funksjoner og arbeidsplasser og deres betydning for hverdagslivet før og nå
- utvikle en grunnleggende tillit til egen mulighet for å ta del i og påvirke samfunnet og en tro på framtiden gjennom å få erfaring med at de selv kan bidra til en bedre verden.

For å oppnå disse målene må personalet i barnehagen

- være orientert om og opptatt av samfunnet rundt seg, kjenne til og følge demokratiske prinsipper og bruke nærmiljøets læringsmuligheter tilpasset barnas forutsetninger og interesser og sørge for at barnehagen bidrar aktivt i nærmiljøet
- gi barna rikelig anledning til meningsfylte møter med personer og institusjoner i barnehagens nærmiljø
- stimulere barna til demokratisk tenkning og handling og sørge for at barna gjennom medvirkning erfarer at de er nyttige og nødvendige i fellesskapet
- følge demokratiske prinsipper og gi barna anledning til å møte grunnleggende demokratiske verdier og konsekvensene av internasjonale konvensjoner i hverdagen
- sørge for at barna får anledning til å bearbeide og utdype sine iakttakelser og opplevelser i nærmiljøet og hjelpe dem til å sette det opplevde inn i en sammenheng
- bruke medienes muligheter for å utvide og fordype barnas erfaringer og læring, hjelpe barn til å orientere seg i et mediesamfunn og bidra til at barna kan forholde seg nysgjerrig og kritisk til de opplevelsene som formidles gjennom mediebildet.

4.3.3 Estetiske fagområder

Fagområdene har både en inntrykks- og en uttrykksside og er nært knyttet til kulturelle uttrykksformer som språk og litteratur, musikk, dans, billedkunst og kunsthåndverk, film og teater, arkitektur og design. Gjennom de estetiske fagområdene formidles kulturarvene og fagområdene bidrar dermed til å skape fortrolighet med og tilhørighet til kulturelle uttrykksformer i et flerkulturelt samfunn. Uavhengig av hvilket språk barna har, åpner estetiske fag for gjensidig forståelse og samhandling.

Den estetiske dimensjon i tilværelsen er ikke bare en del av de estetiske fagene og kunsten. For barn er fagområdene viktige for både sansing, opplevelse, tenkning og kommunikasjon. De estetiske områdene omfatter derfor alt som kan sanses og som kan gi inntrykksmessige opplevelser i øyeblikket, som for eksempel naturopplevelser.

Kreativ utfoldelse innenfor det estetiske området er også kommunikasjon, der barna gjennom forming, musikk, dans, bevegelse og dramatisk lek meddeler seg til omverdenen. De estetiske fagene blir ofte framstilt som metode for å nå psykologiske, pedagogiske eller sosiale mål, men dette er ikke den sentrale siden ved området. Ved å bruke mange innfallsvinkler til de estetiske fagene, får barna varierte muligheter for utvikling av kreativitet, uttrykk og personlig vekst.

Kreativitet og oppfinnsomhet står i nær sammenheng med tilegnelsen av kunnskaper, ferdigheter og holdninger i vid forstand. Gjennom de estetiske fagområdene lærer barn også om håndverk, verktøy og materialer. Dermed bidrar området både til kulturformidling og læring av viktige ferdigheter. I den samiske kulturen blir forbindelsen mellom arbeid og estetiske uttrykk særlig tydelig i barnehagens hverdag. Elementer av den samiske håndverkstradisjonen duodje bør derfor inngå i alle barnehager.

Gjennom musikk får barna anledning til lytting, utøving og samspill både i skapende og gjenskapende aktiviteter. Bånsuller, rim og regler møter de minste barna i alle kulturer. Musikk, sang og dans gir barna impulser og uttrykksmuligheter for følelser og tanke, og til fellesskap uten felles språk.

I forming blir barna fortrolige med ulike materialer og får erfaringer med hvordan man bruker disse materialene. Barna kan uttrykke og bearbeide iakttakelser, tanker og følelser og sin

oppfatning av virksomheten gjennom forming. De kan også oppleve gleden ved å mestre et håndverk.

I den spontane dramatiske leken er barn både dramatikere, iscenesettere, fortellere, skuespillere og publikum. Å kle seg ut, spille roller, etterligne og spille dukketeater er både lekeformer som barna bruker selv og virkemidler i dramafaget. Bruk av drama i barnehagen inspirerer og utvider barnas sosiale handlingsrepertoar, det dramatiske uttrykket i leken er med på å skape barnas identitet.

MÅL

Gjennom arbeid med det estetiske fagområdet skal barna

- utvikle fantasi og kreativ tenkning og handling
- utvikle kommunikasjonsevne og varierte uttrykk gjennom skapende virksomhet
- utvikle sin følsomhet og sine evner og ferdigheter til å lytte og iaktta gjennom allsidige møter med kultur og kunst
- utvikle og styrke sin kulturelle identitet og personlige uttrykk
- få kjennskap til samiske kunstgrener som musikk, joik og duodji
- tilegne seg og videreutvikle ferdigheter i musikk, sang, dans, drama, tegning, maling og verktøybruk.

For å oppnå disse målene må personalet i barnehagen

- være lyttende og oppmerksomme i forhold til barnas kulturelle uttrykk, forstå og ta i mot deres budskap og fremme deres lyst til å gå videre i utforskning av de estetiske områdene
- gi barna anledning til å bli kjent med tradisjoner innen bomiljø, byggekunst og håndverk, kulturlandskap og kulturminner i lokalmiljøet
- bistå barna slik at de opplever glede ved å utvikle sine uttrykksmidler
- oppmuntre og stimulere barn til å iaktta estetiske fenomener og detaljer i deres møte med naturen, det menneskeskapte fysiske miljøet og i kunstneriske uttrykksmåter
- sørge for at barn møter estetiske uttrykk fra ulike kulturer og får grunnleggende erfaringer med utøvelsen av disse, med særlig vekt på de kulturene som er representert i barnehagen
- gi barna mulighet for å finne sine egne uttrykksformer for følelser og tanker
- sørge for at barna møter kunst og kunstnere på amatørplan og på profesjonelt nivå
- sørge for at barna i hverdagen har tilgang til instrumenter og musikk, utkledningsutstyr og rikelig og variert materiale og verktøy for formingsvirksomhet inne og ute

- få den estetiske dimensjonen inn i hverdagslivet ved å arbeide målrettet med barnehagens interiør og eksteriør sammen med barna
- skape tilstrekkelig rom for både voksenledete og barnestyrte aktiviteter for å utøve og nyte estetiske inntrykks- og uttrykksformer.

4.3.4 Språk, tekst og kommunikasjon

Barnehagealderen er en viktig utviklingsperiode for språket. Språk, tekst og kommunikasjon går ut fra et *utvidet tekstbegrep* som ikke bare omfatter skriftlig materiell, men også muntlig overlevert stoff, bilder og medieprodukter og barns egen tekstskaping. Fagområdet gjelder både tilegnelsen av talespråket som et helt sentralt læringsområde i barnehagens virksomhet, forberedelse til skriftspråket og kommunikasjon gjennom kroppsholdning, gester og mimikk. Det siste er viktig å nevne fordi alle barn, særlig de yngste, meddeler seg aktivt til andre mennesker ved å benytte både stemme, øyne, mimikk og kroppsspråk.

Språket er sentralt som middel til å opprettholde og utvikle kulturen. Barnehagen har en særlig oppgave som en tidlig formidler av språklig kulturarv til barna. Morsmålet er viktig for personlig, sosial og kulturell læring. Et godt utviklet morsmål er en grunnleggende forutsetning for den videre språklige utviklingen, også når det gjelder skriftspråk. Barn lærer gjennom kommunikasjon med voksne og andre barn, og denne kommunikasjonen bygger på erfaringer og handlinger i konkrete situasjoner. Barn lærer språk når de selv får uttrykke seg språklig, men også de voksnes og mer erfarne barns språklige uttrykk er viktig for barns læring av språk. I en gruppe med språklig mangfold vil det oppstå situasjoner der barn vil undre seg over og snakke om språk, og dermed blir språklig mangfold en pedagogisk ressurs.

Barnehagen har en viktig oppgave med å skape forutsetninger for utvikling av skriftspråk. Det er ikke et mål at barn i førskolealder skal bli lese- og skrivekyndige, men de får utvikle seg i en skriftlig kultur. Skriftspråklige uttrykk er derfor viktige i barns hverdagsliv i barnehagen, og de bør møte ulike former for skriftlige tekster. Leselysten bør stimuleres ved at barna møter skjønnlitteratur og sakprosa, både fra kulturarven og samtiden.

Tekstene som brukes i barnehagen bør handle om både det kjente og det ukjente. Samtaler i barnehagen bør ikke bare dreie seg om konkrete ting, men også omfatte abstrakte begreper som for eksempel sanseopplevelser, følelser og refleksjoner. For barn med et annet morsmål enn norsk, er det spesielt viktig å få rikholdig anledning til å utvikle forståelse og ordforråd i forhold

til abstrakte begreper på norsk. Det er en viktig oppgave for barnehagen å fremme disse barnas tospråklige kompetanse.

Kommunikasjonsformer som fortellinger og ulike samtaler om erfaringer og opplevelser er sentralt for å utveksle tanker og følelser. Disse kommunikasjonsformene skaper nærhet, oppmerksomhet og et engasjert fellesskap der kultur formidles og skapes. Muntlig fortelling har en særlig betydning for blinde og synshemmede barn. Barnehagen må ha rom for at ulike former for språklige kommunikasjon kan oppstå spontant når barn vil dele erfaringer med voksne og med hverandre. Personalet må også legge til rette for samtaler mellom barn og voksne. Valg og planlegging av tema for samtaler og fortellinger er viktige forberedelsesprosesser som bør bestemmes i samråd med barna.

Mange kulturer har sine fortellertradisjoner, og fortellinger bør brukes i alle barnehager. Den samiske kulturen har rike fortellertradisjoner som blir mye brukt i oppdragelsen av samiske barn. Samiske barnehager må bruke historier og fortellinger, legender og sagn i barnehagens hverdag.

En vel gjennomtenkt bruk av digitale media kan være til hjelp for at barna selv kan bidra til og være delaktige i tekstskaping, noe som igjen kan inngå som en del av den pedagogiske dokumentasjonen av barnehagens virksomhet. Dataspill og språkstimulerende programmer kan også være et viktig og motiverende moment i språk- og begrepsinnlæringen, både for barn med norsk som morsmål og barn med andre morsmål. Ved bruk av slike programmer kan det i tillegg oppstå nyttige og positive møter mellom barn med ulik kulturell bakgrunn.

MÅL

Gjennom arbeid med området språk, tekst og kommunikasjon skal barna

- utvikle et rikt og variert språk som redskap for å lære om seg selv, andre og sin kultur
- utvikle morsmålet som en sentral komponent i personlig og kulturell identitet både for ett- og flerspråklige barn
- utvikle et forhold til tekst som kilde til kunnskap og estetisk opplevelse
- bli fortrolig med symboler som tall og bokstaver som forberedelse til skriftspråket
- få vite om samiske språk og kjennskap til samiske fortellinger og sagn
- bli kjent med bilder og media som kommunikasjonsmiddel.

For å oppnå disse målene må personalet i barnehagen

- fremme tillit og kontakt mellom barn og mellom barn og voksne som en grunnleggende forutsetning for kommunikasjon og for at barna kan bli glade i å benytte mange språk- og tekstformer i hverdagen
- tilrettelegge tid og rom for meningsfull bruk av språket i hverdagen, både ute og inne
- gi hvert enkelt barn språklige erfaringer slik at de kontinuerlig kan forbedre sine kommunikative ferdigheter og får delta i gruppe interaksjoner
- skape et stimulerende språklig miljø for alle, med særlig fokus på barn med to- eller flerspråklig bakgrunn, barn med ulike former for kommunikasjonsvansker eller barn som viser lite språklig egeninitiativ
- være seg bevisst sin forbildefunksjon for barnas bruk av språk og tekst og bestrebe seg på å snakke med og ikke bare til, barna
- legge til rette for at barn møter tall og bokstaver i meningsfull kommunikasjon med andre mennesker,
- oppmuntre barn til å skrive bokstaver og tallsymboler og leke med skriftspråket
- selv fortelle og gi barn tid og rom til å fortelle selv for på den måten å fremme barnas lyst til å fortelle
- oppmuntre barn alene eller i små grupper til et mer variert språk omkring emner barna selv er opptatt av
- velge bøker og andre medier med tanke på hvilke verdier, holdninger og opplevelser det formidles i forhold til kulturelt mangfold, kjønn og familiemønstre og hjelpe barn til å forstå og bearbeide innholdet i bildene de møter i mediene i og utenfor barnehagen.

4.3.5 Natur, miljø og teknikk

Barnehagen skal bidra til at barn blir kjent med og får dypere forståelse for planter og dyr, landskap, årstider og vær. Forståelsen for bærekraftig utvikling er overordnet når barna skal utvikle kjærlighet til naturen. Personalet må fremme barnas forståelse for samspillet i naturen og samspillet mellom mennesket og miljøet. På denne måten kan barna utvikle respekt for og tilhørighet til naturen og få forståelse for å ta vare på naturens mangfold. Dermed legges det også grunnlag for at barna kan utvikle et ansvarlig forhold til bruk av teknologi.

Barnehagens utemiljø og de nære naturområdene gir barna rom for et mangfold av aktiviteter, opplevelser og læring til alle årstider og i all slags vær. Barna skal både møte naturens egenverdi og dens nytteverdi for samfunnet.

Kroppens oppbygging og funksjoner, både hos mennesker og dyr, fanger barns oppmerksomhet og interesse. Denne interessen kan være et naturlig utgangspunkt for å gi barna innsikt i og forståelse for grunnleggende forhold knyttet til kosthold, hygiene, helse og livsløp.

Naturvitenskapen og dens teknologiske konsekvenser er også viktige deler av kulturarven, som barna tidlig bør bli delaktige i. Fortroligheten med grunnleggende matematikk, fysikk og kjemi samt tekniske hjelpemidler i hverdagen, blir grunnlagt i førskolealder. På det naturfaglige området må alle barn, uavhengig av kjønn eller kulturell tilhørighet, oppfordres til å arbeide utforskende og undersøkende.

Barnehagen bør fremme den begynnende forståelsen for tallbegreper, mengder og tallsymboler. Fem tematiske områder peker seg ut som sentrale for å stimulere barns matematiske erfaringer: form; rom og posisjon; mønster og likheter/ulikheter; mål og vekt; tall- og mengdebegreper.

MÅL

Gjennom arbeid med området natur, miljø og teknikk skal barna

- få erfaringer med kunnskaper om natur, økologi, miljøvern og samspillet i naturen
- få erfaringer med og kunnskaper om mennesket, dyr og vekster og deres gjensidige avhengighet og utvikle respekt for og tilhørighet til liv, natur og nærmiljø
- lære å iaktta, eksperimentere, systematisere og trekke slutninger i forhold til fenomener i den fysiske verdenen
- utvikle forståelse for tall og mengder; mønster og likhet/ulikhet; form, rom og posisjon; mål og vekt
- få grunnleggende kunnskap om og erfaring med hverdagslivets tekniske hjelpemidler.

For å oppnå disse målene må personalet i barnehagen

- ta utgangspunkt i barnas nysgjerrighet, interesser og forutsetninger og stimulere dem til å oppleve med alle sanser, iaktta, undre seg, eksperimentere med og reflektere over fenomener i naturen og den teknologiske verden
- i tale og handling fremme en forståelse for bærekraftig utvikling

- inkludere friluftsaktiviteter i årsplanen som en naturlig del av barnehagens hverdagsliv året rundt og nytte nærmiljøets muligheter for at barna kan møte planter og dyr og oppleve dyrking og produksjon av matvarer
- gi barna anledning til å spørre og samtale om spørsmål om liv og livsstadier, vekst og alder, liv og død, kjønn, seksualitet, forplantning og fødsel, sykdom, skader og nedsatt funksjonsevne
- stimulere barn, individuelt og i fellesskap, til å bruke grunnleggende matematiske begrep og forståelsesformer og anvende dem i hverdagen og til å bruke et presist språk når det gjelder tekniske, naturfaglige og matematiske forhold
- bygge på og videreutvikle de erfaringer barna allerede har i omgang med tekniske hjelpemidler i hverdagen og stimulere dem som ikke har disse erfaringene til å ta i bruk hjelpemidlene.

4.3.6 Kropp, bevegelse og helse

I løpet av førskolealderen tilegner barna seg grunnleggende motoriske ferdigheter, kroppsbeherskelse, fysiske egenskaper og grunnleggende vaner og innsikt i hvordan de kan ivareta helse og livskvalitet. Dette fagområdet omfatter erfaringer, ferdigheter, kunnskaper og holdninger som barn tilegner seg gjennom sin kroppslighet, det vil si gjennom sanseopplevelser og bevegelse.

Gjennom erfaringer med egen og andres kropp kan barna fornemme og føle seg selv, utvikle forestillinger om kroppen og relatere kroppen til andre mennesker og til det fysiske miljøet. I den kroppslige leken erfarer barn kroppens muligheter og begrensninger og øver egne ferdigheter i møtet med andre barn og i utfordrende situasjoner. Gjennom dette påvirkes selvtillit og utvikling av egen identitet. Personalet bør rette sin oppmerksomhet mot barnegruppens egen bevegelseskultur I størst mulig grad bør personalet avstå fra å sammenligne barnas kroppslige ferdigheter og ytelser. En anerkjennende respons på barnas kroppslige ytringer bør ta utgangspunkt i det enkelte barns individuelle forutsetninger og utvikling.

Koordineringen av sansene og bevegelsene danner et fundament for den videre utviklingen av sentrale kroppslige ferdigheter gjennom hele livet. Rytmikk, dans og bevegelsesleker kan øke fellesskapsfølelsen og styrke samholdet, samtidig som de utvikler kroppen og er en viktig side ved barnehagens innhold. Mye av barnehagens innhold på det kroppslige og motoriske området tilegnes best gjennom godt planlagte og tilrettelagte muligheter for variert lek ute og inne. Det er

særlig nødvendig med en gjennomtenkt progresjon i tilbudet. Alderssammensetningen i barnehagen krever stor bredde og variasjon med tanke på bevegelsesoppgaver og -miljøer. I dette fagområdet må det tas særlig hensyn til barn med nedsatt funksjonsevne. Konsekvensen av nedsatte funksjoner kan være særlig tydelig på det kroppslige området.

Barnehagen er en sentral arena for samfunnets tilrettelegging for god helse for barn i førskolealder. Barnehagen må tilrettelegge for et godt fysisk og psykososialt miljø og stimulere til helsefremmende atferd og på denne måten bidra til at barna erverver kunnskaper om og positive holdninger til helsemessig gode vaner.

MÅL

Gjennom arbeid med området kropp, bevegelse og helse skal barna

- utvikle kroppsbeherskelse, grunnleggende grovmotoriske og finmotoriske ferdigheter, rytme, følsomhet og en positiv selvoppfatning gjennom kroppslig mestring
- få gode erfaringer med og positive holdninger til aktiv bruk av egen kropp gjennom varierte og allsidige bevegelsesopplevelser og -utfordringer inne og ute
- få gode erfaringer med friluftsliv og uteaktiviteter under alle værforhold og gjennom bevegelse og sanselige opplevelse utprøve, nyte og få forståelse for det fysiske miljøet, naturen og kulturen
- oppleve, utprøve og utvikle det kroppslige som bærende element i det sosiale fellesskapet i med- og motgang og utvikle forståelse og respekt for egen og andres kroppslighet
- få grunnleggende kunnskap om og legge grunnlaget for gode vaner med hensyn til hvordan de selv kan ivareta egen kropp, helse og velvære.

For å oppnå disse målene må personalet i barnehagen

- tilrettelegge for trygg og utfordrende kroppslig lek og aktivitet og oppmuntre alle barn til å søke fysiske utfordringer og utprøve sine kroppslige muligheter
- sørge for at en godt planlagt og fleksibel tilrettelegging og utnyttelse av det fysiske inne- og utemiljøet og hverdagens organisering
- sørge for at kropps- og bevegelseskulturen i barnehagen gjenspeiler mangfoldet i barnas kulturelle røtter og forankring og at alle barna i barnehagen, uansett kroppslige, psykiske, sosiale eller kulturelle forutsetninger, kan delta aktivt i bevegelsesaktiviteter
- legge opp til og være forbilde for at barna kan tilegne seg gode vaner, holdninger og kunnskap når det gjelder kost, hygiene, mosjon, hvile, uteaktiviteter og lydnivå i barnehagen

- følge opp barnas lekeinitiativer og tilby lek og spill der barna er kroppslig aktive og opplever glede gjennom mestring og fellesskap
- organisere hverdagene slik at det finnes en gjennomtenkt veksling mellom perioder med ro og aktivitet, også med hensyn til barnas behov for hvile
- skape betingelser for kroppslig lek og aktivitet der det også brytes med tradisjonelle kjønnsrollemønstre slik at jenter og gutter på en likeverdig måte kan delta i alle aktivitetsformer.

Kapittel 5 Arbeidsmåter og læringsformer

Å ivareta omsorg, oppdragelse, lek og læring i barnehagen stiller store krav til personalets faglige kompetanse og profesjonalitet både som pedagoger, fagarbeidere og assistenter. En av personalets viktigste oppgaver er å tilrettelegge læringssituasjoner i en kontinuerlig dialog med barna og deres foreldre og gjennom innbyrdes samarbeid i personalgruppen. Førskolelærerne skal i kraft av sin spesifikke kompetanse og sin formelle stilling i barnehagen ha størst innflytelse og dermed også mest ansvar for den pedagogiske virksomheten. Samtidig har førskolelæreren et spesielt ansvar for å trekke inn ressurser, kompetanser og erfaringer som det øvrige personalet har. Førskolelæreren har en veiledende posisjon i forhold til det øvrige personalet.

5.1 Grunnleggende prinsipper for barnehagens pedagogiske virksomhet

Det er en grunnleggende forutsetning at lek, kreativitet, glede og humor i fellesskapet preger arbeidsmåtene i barnehagen. Barnas egne interesser og erfaringer er i alle tilfeller det viktigste referansepunktet. Innhold og arbeidsmåter i læreprosessen må gjenspeile det enkelte barns faglige, sosiale og kulturelle bakgrunn.

Det er eierens, styrerens og personalets felles ansvar å utforme barnehagens fysiske, sosiale og organisatoriske betingelser på en slik måte at hvert barn får best mulige forutsetninger for å drive fram sin læring i en meningsfull og meningsskapende kontekst.

Det er personalets overordnete oppgave å gi barna anledning til å få mange og gode opplevelser i barnehagen. Opplevelser, erfaringer og læring må ta utgangspunkt i konkrete handlinger og vurderes ut fra barnas perspektiv. Barnehagens fysiske rom kan ikke omfatte alt av opplevelsesmuligheter. Barn og personale må dra ut i nærmiljøet for å skape et bredere og dypere erfaringsgrunnlag.

Muligheter for betydningsfulle opplevelser finnes i mange nærmiljøer, og barna er som regel meget engasjerte og dyktige i å oppdage dem. Den pedagogiske virksomheten handler derfor mye om personalets lydhørhet for barnas innspill. Personalet må ivareta barnas innspill når de er til stede og kunne sette opplevelsene i sammenheng med arbeidet med fagområdene.

5.1.1 Tverrfaglighet og sammenheng mellom periodisk og gjennomløpende innhold

Barnehagens arbeidsmåter skal i stor grad være tverrfaglig. Derfor vil de seks fagområdene sjelden eller aldri opptre isolert, verken i det gjennomløpende eller i det periodiske innholdet. Flere områder vil som regel være representert i et temaopplegg eller i forbindelse med hverdagsaktiviteter, og det vil finnes glidende overganger. Ett av områdene kan være kjernen i et temaopplegg, mens elementer fra et eller flere av de andre kommer inn som hjelpemidler eller sidetemaer. Men også kjerneområdene kan endres i løpet av et temaopplegg.

Både i periodisk og gjennomløpende innhold gjelder det å gripe øyeblikkets muligheter. Personalets åpenhet for nye aspekter i her- og nå- situasjoner, vil motivere barna til å påvirke sin egen hverdag i barnehagen.

5.1.2 Barns medvirkning

Bestemmelsen om barns rett til medvirkning forutsetter personalets evne og vilje til å fremme, være oppmerksom på og ta hensyn til barnas uttrykk. Barn kan uttrykke seg helt fra fødselen gjennom gester, mimikk, kroppsholdning og stemme. Personalet må ta utgangspunkt i disse ytringene når barnas rettigheter som deltakere i barnehagen skal ivaretas.

Dette krever blant annet gode relasjoner og rom for å lytte. Man må snakke med, og ikke bare til, barn. Videre må deres rett til ytringsfrihet ivaretas, og personalet må ha oppriktig interesse for å få tak i barnas perspektiv.

Det er ved å lytte og prøve å tolke deres nonverbale språk, og være observant i forhold til det de uttrykker i handling, at personalet kan gi rom for barns perspektiv og opplevelser. Her ligger inngangsporten til å vise respekt for barnas intensjoner og opplevelser og møte dem som medmennesker.

At personalet lar barnas interesser påvirke forløpet av et temaopplegg, er en forutsetning for at barna opplever at de blir tatt på alvor og får være med å bestemme over sin egen hverdag. Planlegging av læring for små barn må vise åpenhet i forhold til nye interesser hos barna.

Arbeidet med digitale medier kan være et viktig redskap for å fremme barns medvirkning i barnehagen. Den digitale teknologien kan være med på å utvide barnas muligheter til å

undersøke, tenke over og mene noe om det de gjør i barnehagen og samtidig gi uttrykk for sine intensjoner og behov.

5.1.3 Gleden ved gjenkjenning – progresjon i innholdet

Barnehagens arbeidsmåter skal være preget av *kontinuitet* (sammenheng) og *progresjon* (utvikling og framskritt). En av personalets utfordringer i planleggingen er å skape progresjon og utvikling i barnas møte med fagområdene og hverdagslivet. Ved siden av årsplanlegging krever dette en langtidsplanlegging over flere år. Langtidsplanen må ivareta hensynet til progresjon i barnas læring og opplevelser gjennom hele barnehageoppholdet, både i forhold til gjennomløpende og periodisk innhold.

Barna opplever at en rekke hendelser gjentar seg i barnehagens hverdag. Disse hendelsene er særlig knyttet til rutiner ved måltider, påkledning og stell. Gjentakelsene er en forutsetning for læring og bidrar til å skape stabilitet og trygghet i hverdagen. Dette er særlig viktig for de aller yngste barna. Gjentakelsene gir gode muligheter for barna til å prøve seg mer og mer på egenhånd.

Barna vil ha glede av å møte temaområder igjen på et høyere nivå. Jo større aldersspredning det er i barnegruppen som arbeider med et tema, jo videre må innfallsvinkelen være, og variasjonen i arbeidsmåtene må være stor.

Når tidligere innhold i et tema tas opp igjen, får barna mulighet for gjenkjenning og ny utprøving av tanker og viten omkring fenomenet. Men først og fremst kan det gi dem gleden ved å få lykkes på nytt med ting de kjenner fra før. Ved å bygge på tidligere erfaring og kunnskap og utdype og videreføre den, får barna ytterligere mulighet til å fordype seg i et kunnskapsområde.

Grunnleggende prinsipper i barnehagepedagogikken som "fra det nære til det fjerne" og "fra det konkrete til det abstrakte" bør fortsatt være styrende for den pedagogiske virksomheten.

5.2 De minste barna i barnhagen

De minste barna lærer først og fremst gjennom direkte, konkrete erfaringer med gjenstander og fenomener og ved etterligning. De seks fagområdene må likevel også komme fram i de minste

barnas hverdagsliv. For barn under tre år vil uformelle læringssituasjoner i hverdagslivet være dominerende.

Deltakelse i en gruppe med barn i ulike aldre er en forutsetning for kultur- og kunnskapsoverføring mellom yngre og eldre barn. Grupper med barn i ulike aldre og utviklingsnivå kan være et godt utgangspunkt for integrering av barn med særlige behov. Aldersblandete grupper er et verdifullt pedagogisk prinsipp, men det medfører også store faglige utfordringer i forhold til planlegging og progresjon i barnehagens pedagogiske innhold. Barn må få møte utfordringer som er tilpasset deres aktuelle utviklingsnivå og interesser. Derfor er det nødvendig at de i perioder får være i gruppe med jevnaldrende.

5.3 Informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT) i barnehagen

IKT bør være en selvfølgelig del av aktivitetene og temaene i en framtidsrettet barnehage. Å ta i bruk digitale redskaper i barnehagen dreier seg blant annet om barnekultur, om å utvikle sosiale og kommunikative ferdigheter og om likestilling.

Barna skal ikke bare bruke datamaskinen til spill, men gjennom teknologien få tilgang til et bredt spekter av digitale redskaper i lek og læring. Bruk av mikrofon og program for lydopptak gjør det mulig å lagre sanger og fortellinger digitalt, barna kan bruke videokamera eller webkamera og på den måten dokumentere det de er opptatt av. De kan skrive tall og bokstaver, lage egne spill og prøve ut animasjoner.

Barna skal gjennom IKT kunne bruke fantasi, kreativitet og skaperevne. Personalet bør støtte barns teknologiske nysgjerrighet, kreativitet og vitebegjær aktivt. De bør gi utfordringer med utgangspunkt i barnets interesser, kunnskaper og ferdigheter. Mange av barns møter med verden utenfor hjemmet kommer gjennom bildemedier. Det er barna selv som i sin danningsprosess i barnehagen kan gjenskape og fornye kulturen, i dialog med hverandre, med voksne og med det kulturmøtet de får med andre mennesker gjennom massemedier, på turer og ved å være i et aktivt samspill med kultur og samfunn. Personalet må interessere seg for hva barna gjør ved datamaskinen og ta ansvar for hva som skjer gjennom en veiledende væremåte. Bruken av IKT kan være et hjelpemiddel i søken etter barneperspektivet når en skal tilrettelegge for barns medvirkning.

For barna har lek med PC-en mange fellestrekk med andre former for lek. I programvare for førskolebarn inngår ofte elementer av spill og oppgaveløsning. Når personalet inkluderer spill som en del av leken, utvider det lekeperspektivet og inkluderer den moderne dataverdenen.

Barnehagen må være åpen for impulser fra den lokale, regionale, nasjonale og globale verden. Barna skal møte ulike kulturer og deres tradisjoner. IKT gir mange nye muligheter for informasjon og kommunikasjon. Barn som er syke eller oppholder seg utenlands over tid, kan opprettholde kontakten med kameratene i barnehagen. Barnehager ulike steder i landet kan bli vennskapsbarnehager og kommunisere med hverandre. Digitale redskaper kan også bidra til å øke kontakt med og mellom samiske barnehager, der den geografiske distansen kan være et problem.

Daglig kontakt og samarbeid med foreldre er en viktig side ved arbeidet. Bruk av digitale redskaper og internett kan aktivisere foreldres interesse for og deltakelse i barnehagen. Å ta i bruk redskaper som er vanlige i familiene kan bygge opp et tettere samarbeid mellom foreldrene og barnehagen.

Både jenter og gutter er nysgjerrige på hva de digitale redskapene kan brukes til, men de kan foretrekke ulike tilnærmingsformer. Begge kjønn skal få prøve og eksperimentere med de digitale redskapene. Men interessen for datamaskinen er i like stor grad et spørsmål om forskjeller mellom individer som mellom kjønn. Personalet må derfor skape rom der tilbakeholdne barn får trygghet til å prøve.

Datamaskinen kan bidra til å utvide interesser og aktiviteter slik at barn som trenger særskilt støtte kommer videre i utviklingen. Ved hjelp av datamaskinen kan mange barn lettere kommunisere og samarbeide med andre.

Kapittel 6 Planlegging, dokumentasjon og vurdering

Kvalitet er en grunnleggende rettesnor i den nye barnehageloven (Ot.prp.nr.72 (2004-2005)). Kvaliteten i barnehagen er avhengig av hvordan den pedagogiske virksomheten planlegges, dokumenteres og vurderes. Disse tre elementene er nært knyttet til hverandre. I tillegg til det direkte arbeidet med og sammen med barna og samarbeidet med deres foreldre, kommer personalets pedagogiske kompetanse i vesentlig grad til uttrykk i arbeidet med planlegging, dokumentasjon og vurdering.

6.1 Planlegging i barnehagen

Planlegging må ta utgangspunkt i barnehagens overordnede mål som er gitt i barnehageloven og konkretisert i rammeplanen. Videre må planleggingen ta hensyn til eierens eventuelle retningslinjer for lokal tilpasning.

God planlegging er nødvendig for at de menneskelige og materielle ressursene den enkelte barnehage disponerer skal bidra til et best mulig tilbud til barn og foreldre. Planleggingen må baseres på kunnskaper om barns utvikling og læring, kompetanse i planlegging, observasjon, dokumentasjon og på samtaler med barn og foreldre. Styreren har, som leder av barnehagen, et særlig ansvar for planleggingen. Styreren har ansvar for at barnehagens mål og rammer er klarlagt for personalet, at det utvikles en felles forståelse av målene blant medarbeiderne og for at foreldrene får informasjon om hensikten med planleggingen.

Årsplan i den enkelte barnehage

Med bakgrunn i rammeplanen skal alle barnehager utarbeide en årsplan. Det er styrerens og personalets profesjonelle ansvar å utvikle, evaluere og tilpasse årsplanen. Imidlertid skal barna, foreldrene og eierne delta i prosessen med årsplanleggingen. At årsplanen skal fastsettes av samarbeidsutvalget, skal sikre foreldrene mulighet for medvirkning i arbeidet med barnehagens innhold.

Årsplanen har tre viktige funksjoner:

- Den skal være et grunnlagsdokument for hele personalet og utgangspunkt for samarbeidet med foreldrene. Årsplanen skal bidra til å styre og vurdere det som foregår i barnehagen.

- Den skal være med å danne grunnlag for kommunens tilsyn med barnehagen.
- Den skal gi konkret og profesjonell informasjon om barnehagens pedagogiske arbeid til eier av barnehagen, politikere, ansatte i kommunen, barnehagens samarbeidsparter og andre interesserte.

Årsplanen skal inneholde informasjon om hvordan barnehagen vil arbeide med omsorgs- og oppdrageroppgaver, tilrettelegging for barnas læring og for barns og foreldres medvirkning. Planen må sette opp mål barnehagen skal arbeide i retning av (prosessmål) når det gjelder barnas utbytte av oppholdet i barnehagen. Den må også konkretisere hvordan personalet vil reflektere over sitt arbeid med barna, samarbeidet seg imellom og med foreldrene. Årsplanen skal ha nedfelt når, hvor lenge og på hvilken måte barnehagen skal arbeide med fagområdene. Den må videre konkretisere hvordan man skal arbeide for å bidra til måloppnåelse og hvordan arbeidet skal følges opp og vurderes.

I de *samiske barnehagene* kan det være naturlig å legge den samiske årstidskalenderen til grunn for arbeidet. I alle barnehager der det er barn som representerer etniske og kulturelle minoriteter, må årsplanen bidra til å sikre at alle barn får kjennskap til og erfaringer med sin kulturarv. Markeringen av lokale kulturbegivenheter bør også nedfelles i planen.

Foreldrene kan på ulike måter være med å planlegge innholdet og delta aktivt. Spørsmål om innhold og prioriteringer må drøftes i foreldrerådet og i samarbeidsutvalget som ledd i årsplanarbeidet. Foreldrene kan også bidra til å gi innholdet en lokal forankring. Det er viktig å legge opp til en drøfting med foreldrene om hva de ønsker å medvirke i og på hvilke måter.

Barna kan delta i planleggingsarbeidet både med direkte innspill i samtaler med personalet om hva de liker å foreta seg i barnehagen og ved at personalet kan reflektere over barns uttrykk og produkter som er skapt. Barnas medvirkning krever at personalet følger aktivt med og forstår barnas ytringer. Årsplanen må ha nedfelt hvordan barnas medvirkning skal finne sted i praksis.

6.2 Dokumentasjon av barnehagens arbeid

Barnehagens personale skal systematisk samle viten som kan gi et helhetsbilde av hva man faktisk gjør i barnehagen og hvordan barnegruppen og det enkelte barn trives, lærer og utvikler seg. Oppmerksomheten må rettes mot samspillet barna imellom, mellom barn og voksne og

mellom de voksne. Kvaliteten i samspillet er en av de viktigste forutsetningene for barns utvikling og læring.

Barnehagen bør fortløpende dokumentere arbeidet sitt. Når personalet dokumenterer sitt eget og barnas arbeid i barnehagen, kan foreldre og nærmiljø bli delaktige i hva barna opplever, lærer og gjør i barnehagen. Dokumentasjonen kan nyttes til å vise om og i hvilken grad barnehagen har arbeidet i retning av målene som er konkretisert i årsplanen både når det gjelder barnas utbytte av oppholdet og personalets arbeid.

Dokumentasjonen skal nyttes som et middel til å reflektere over personalets arbeid på en systematisk og demokratisk måte. Slik kan dokumentasjon være et middel som kan åpne for en kritisk og selvreflekterende praksis som kan utfordre tankegods og tradisjoner man er bærere av. Gjennom slik dokumentasjon kan barns stemmer bli hørt og danne grunnlag for personalets læringsprosesser. Barns læring og personalets arbeid må gjøres synlig for å gi grunnlag for felles refleksjoner knyttet til omsorg, oppdragelse, læring og barnehagens verdigrunnlag.

Observasjon har tradisjonelt vært mye brukt som metode for å skaffe systematisk kunnskap om enkeltbarns og barnegruppens utvikling. I tillegg brukes andre metoder for å dokumentere livet i barnehagen, blant annet *barneintervju, systematiske samtaler* og *praksisfortellinger.* Samtaler med barna, bruk av kamera og videokamera og andre digitale hjelpemidler kan være nyttige redskaper for å dokumentere personalets arbeid og barns lek og læring. Dokumentasjon knyttet til enkeltbarn kan nyttes i tilknytning til samarbeid med hjelpeinstanser utenfor barnehagen når dette skjer i samarbeid og forståelse med barnets foreldre/foresatte.

Barna selv kan på ulike måter gi uttrykk for hva de synes om livet i barnehagen. De minste barna i barnehagen formidler gjerne sine synspunkter ved kroppsholdninger, mimikk og andre følelsesmessige uttrykk. De voksne må se virksomheten fra barnets perspektiv. Barna må stimuleres til å tenke selv og oppmuntres aktivt til å gi uttrykk for sine tanker.

Målene i barnehagen handler om personlig og sosial utvikling, om utvikling av identitet og kompetanse, om å tilegne seg holdninger, kunnskaper og ferdigheter og om å forstå og gjøre seg forstått.

Et etisk perspektiv må legges til grunn ved dokumentasjonen av barnas lek og arbeid. Barn tilbringer store deler av sin våkne dag i barnehagen, og både barn og foreldre kan reagere på at for mye av det barna sier og gjør blir gjort til gjenstand for observasjon og vurdering. Dersom det skal settes opp spesifikke mål for enkeltbarn, må dette ha en begrunnelse, og målene må settes i samarbeid med foreldrene og eventuelle samarbeidsparter utenfor barnehagen. Hensikten må være å bidra til at barnet skal få en best mulig utvikling ut fra egne forutsetninger.

Registre i forbindelse med planlegging og observasjon vil kunne være av en slik art at de kan være konsesjonspliktige etter personregisterloven § 9. Denne bestemmelsen slår fast at det er konsesjonspliktig å opprette både edb-baserte og manuelle registre med sensitivt innhold. Foreldrene har rett til å se dokumentasjon om egne barn.

6.3 Vurdering av barnehagens arbeid

Observasjon og vurdering er en naturlig del av personalets hverdag i barnehagen. De iakttar og deltar i barnas aktiviteter og vurderer sine handlinger, barnehagens program og virksomhet ut fra dette. Slike overveielser i dagliglivet er viktige, men de gir oftest lite systematisk og dokumenterbar informasjon om barnehagens arbeid.

Vurderingens hensikt er å bidra til et mer konkret og etterprøvbart grunnlag for å utvikle kvaliteten i virksomheten. Vurdering er å beskrive, analysere og fortolke arbeidet i forhold til kriterier. Et konkret opplegg for vurdering må inngå som del av årsplanen: Hva som skal vurderes, hva hensikten er, hvem som skal delta i vurderingsarbeidet, hvordan og når.

Barnehagens styrer har det overordnete ansvaret for vurderingsarbeidet. Styreren må sørge for at vurderingen foregår i forståelse med foreldrene og personalgruppen. Hvordan vurderingsarbeidet skal gjennomføres, må være forankret i årsplanen. Barnas og foreldrenes erfaringer er nødvendige som grunnlag for vurderingen. Siden samarbeidsutvalget fastsetter årsplanen, må det også ha reell innflytelse på vurderingsprosessen.

Vurderingen skal bidra til å gi svar på om personalet har utført arbeidet sitt i samsvar med de oppsatte mål. Barnehagen skal ikke vurdere måloppnåelse hos enkeltbarn i forhold til gitte kriterier. Informasjon og dokumentasjon som er samlet inn skal gi grunnlag for *refleksjon* og

diskusjoner i personalgruppen og med barn og foreldre. Resultatene av vurderingen bør legges til grunn for arbeidet med neste årsplan. Vurdering får derfor en styrende effekt i seg selv.

Vurdering som blir gjort tilgjengelig for andre gir informasjon om hvordan virksomheten fungerer og kan muliggjøre debatt om barnehagens mål, innhold, oppgaver og kvalitet. Noe av hensikten med vurderingen er å virke opplysende i forhold til foreldrene og ulike parter utenfor barnehagen.

Vurdering er viktig for å kunne fornye virksomheten og barnehagen som organisasjon. Barnehagen bør arbeide systematisk og planlagt med selvanalyse, analyse av planer og fornyelse. En barnehages evne til selvfornyelse kan beskrives som dens evne til å gjennomføre selvstendige og ikke-tradisjonelle handlinger ut fra en reflektert holdning. Disse skal bygge på de intensjoner som er nedfelt i planene og hensynet til den konkrete barne- og foreldregruppen.

Som tilsynsmyndighet kan kommunen be om å få seg forelagt resultatene av vurderingen eller nytte vurderingsgrunnlaget til drøftinger med personalet om behov for kompetansetiltak og utviklingsarbeid.

Kapittel 7 Samarbeid med skolen og andre tjenester og institusjoner

I dette kapitlet omhandles barnehagens samarbeid med skolen og andre tjenester og institusjoner. Samarbeidet med foreldrene er behandlet i kapittel 1, mens samarbeidet med kulturinstitusjoner i nærmiljøet er omhandlet i kapittel 3 og 4.

Kommunen har ansvar for at de ulike tjenestene for barnefamiliene er godt koordinert. For at barn og foreldre skal få et mest mulig helhetlig tilbud til beste for barnas oppvekst og utvikling, kreves det at barnehagen samarbeider med andre tjenester og institusjoner i kommunen. Både foreldre og barnehage kan ha behov for å samarbeide med ulike hjelpeinstanser på kommunalt, fylkeskommunalt eller statlig nivå. Ved samarbeid må bestemmelsene om taushets- og opplysningsplikt i barnehageloven overholdes. Nedenfor omhandles samarbeid med skolen og de vanligste tjenestene.

7.1 Skolen

De aller fleste barn har erfaring fra barnehage når de begynner på skolen. Overgangen til skolen er en stor hendelse i barnets liv. Barna selv kan ha mange synspunkter på og forventninger til skolegangen. Noen har søsken på skolen og har hørt og erfart mye sammen med dem. Barnehagen må, i samarbeid med foreldrene og skolen, tilrettelegge for barnas overgang til første klasse og eventuelt skolefritidsordningen.

Barnehage og skole er begge institusjoner for omsorg, oppdragelse og læring. Barna vil møte både likhetstrekk og ulikheter mellom institusjonene. Barnehagen og skolen har et felles ansvar at barn kan møte ulikhetene med nysgjerrighet og tillit til egne forutsetninger for å mestre dem. Det må legges til rette for at barna kan glede seg over progresjon og se sammenhengen med det de kan og kjenner fra barnehagen.

Planer for barns overgang fra barnehage til skole må være nedfelt i barnehagens årsplan. Barnehagens bidrag er å gi barna, ut fra egne forutsetninger, positive erfaringer med gruppefellesskap og barnehagens fagområder. Barnehagen bør også bidra til å skape positive holdninger og forventninger til skolegangen.

Barna i barnehagen kan sogne til flere ulike skoler. Den enkelte kommune må finne hensiktsmessige løsninger på hvordan barnehage og skole konkret kan og bør samarbeide. Det kan legges til rette for gjensidige besøk, fadderordninger, felles aktiviteter som markering av festdager etc. Barna kan også ta med seg noen av sine arbeider fra barnehagen som grunnlag for videre arbeid i skolen. Barnehage og skole bør gi hverandre gjensidig informasjon om sine respektive virksomheter.

Dersom barnehagen skal gi skolen informasjon om enkeltbarn, skal foreldrene samtykke i dette, og de må få innsyn i og innflytelse på informasjonsutvekslingen. Dette kan særlig være viktig for barn som har nedsatt funksjonsevne eller behov for særskilt støtte. I denne sammenhengen må det både fokuseres på hva barna kan og mestrer, og på hva de kan trenge særskilt støtte til.

7.2 Barneverntjenesten

Etter barnehageloven § 13 (jf. Odelstingsproposisjonen) har barn det er fattet vedtak om etter lov om barneverntjenester §§ 4-12 og 4-4 annet og fjerde ledd, prioritet ved opptak i barnehage. Barnehagen kan enten være et frivillig hjelpetiltak eller et pålagt tiltak fra barneverntjenestens side. Alle barnehageansatte er, uavhengig av taushetsplikt, pålagt å gi opplysninger til barneverntjenesten når det er grunn til å tro at et barn blir mishandlet eller det foreligger andre former for alvorlig omsorgssvikt. Opplysningene skal normalt gis av styrer. Det må etableres kontakt med og veiledning fra barneverntjenesten i disse tilfellene.

7.3 Helsestasjonen

Helsestasjonene har kontakt med så å si alle familier med småbarn i kommunen. Dersom barn har særskilte vansker, sykdom eller nedsatt funksjonsevne, kan helsestasjonen foreslå at det søkes barnehageplass og være sakkyndig instans ved tilråding om prioritet ved opptak. Helsestasjonen kan være en samarbeidspart for å tilrettelegge tilbudet for barn med særskilte behov.

7.4 Den pedagogisk-psykologiske tjenesten

Den pedagogisk-psykologiske tjenestens ansvar og oppgaver er hjemlet i opplæringsloven § 5-6, og retten til spesialpedagogisk hjelp før skolealder er hjemlet i samme lov § 5-7. Den spesialpedagogiske hjelpen kan gis i barnehagen.

Den pedagogisk-psykologiske tjenesten fungerer som sakkyndig instans ved tilråding om spesialpedagogisk hjelp. Dersom barnehagen ønsker samarbeid om og hjelp til enkeltbarn i barnehagen, må foreldrene ha gitt sitt samtykke. Foreldrene må trekkes aktivt med i dette samarbeidet.

Den pedagogisk-psykologiske tjenesten er en av de faglige instansene som kan gi en sakkyndig vurdering av om et barn med nedsatt funksjonsevne skal ha fortrinnsrett ved opptak i barnehage etter barnehageloven § 13. Den pedagogisk-psykologiske tjenesten kan også i disse tilfellene gi råd og veiledning til barnehagen.

7.5 Høgskolene

Etter barnehageloven § 24 har barnehageeiere plikt til å stille barnehagen til disposisjon for studenter som tar førskolelærerutdanning. Barnehagens styrer og pedagogiske ledere har plikt til å veilede studenter i slik øvingsopplæring. Studentenes praksis i barnehagen må passes inn i barnehagens årsplan. Barnehagene kan også samarbeide med høgskolene om utviklingsarbeider, etterutdanning og kompetanseutvikling.

7.6 Sametinget

Sametinget forvalter midler som kan benyttes til tiltak for samiske barn i barnehager og kan gi veiledning og bistand til personalet uavhengig hvor i landet barnehagen ligger.

VEDLEGG: MINDRETALLETS FORSLAG TIL KAPITTEL 3

Kapittel 3 Barnehagens oppdragelsesoppgave

Foreldrene er hovedansvarlige for barnas oppdragelse. De gjør valg på barnas vegne og veileder dem i livets viktige spørsmål. *Barnehagen skal bistå hjemmene i deres oppdrageroppgaver* (Lov om barnehager § 2 annet ledd og FNs barnekonvensjon). *Barnehagen skal være en pedagogisk virksomhet* (§ 2 første ledd). En pedagogisk virksomhet med barn omfatter tradisjonelt både oppdragelse og undervisning. Barnehagen er *for barn under opplæringspliktig alder* (§ 1 første ledd). Oppdragelsesoppgaven er sentral for de voksne i barnehagen fordi barna tilbringer store deler av sitt våkne hverdagsliv i barnehagen.

3.1 Oppdragelse

Oppdragelse er et uunnværlig fenomen. Den eldre generasjon leder og veileder den nye generasjon inn i kulturen og på veien mot selvstendighet. Alle har erfaringer med oppdragelse, og har derfor synspunkter på den. Barn og voksne er likeverdige som mennesker. Men i oppdragelsen er relasjonen mellom den voksne og barnet asymmetrisk. De påvirker hverandre i gjensidighet, men ikke i jevnbyrdighet. Mens barnet, naturlig nok, ikke er oppmerksom på relasjonens betydning, er det nettopp den voksnes ansvar å være seg dette bevisst. For den voksne er ansvaret og utfordringen at maktoverskuddet brukes til beste for barna. Det gjelder å gi barn nødvendig frihetsrom, selv om det stilles krav til barnas måte å oppføre seg på.

Oppdragelse er en målrettet virksomhet hvor den voksne går inn med sin formvilje. Samtidig vil alt som skjer i barnehagen mellom voksne og barn ha innflytelse på de små, på godt og ondt. Barnehagens oppdragelsespraksis må begrunnes kulturelt, med henvisning til sosiale normer og samfunnets verdiprioriteringer, slik det uttrykkes i Lov om barnehager og er utdypet i rammeplanen. Regler finnes i ethvert fellesskap. De er der for å beskytte samværet og lette omgangen mellom mennesker. Det gjelder også for kravene til barnet om å rette seg etter skikk og bruk.

Oppdragelse er ikke et subjektivt anliggende for hver enkelt ansatt i barnehagen, men et felles prosjekt for foreldre og barnehagepersonalet. Barnehagens personale kan og skal bidra til å skape sammenheng i barnas liv, samt forståelse og respekt mellom barna og for barna. Derfor må det legges til rette for drøfting av oppdragelsesspørsmål i personalgruppen og i den fortløpende planlegging, gjennomføring og vurdering av virksomheten. Eksempler på oppdragelsesoppgaver

som trenger oppmerksomhet og diskusjon, er oppdragelse til medmenneskelighet, at barna skal vise omsorg for hverandre, likeverd og likestilling mellom jenter og gutter. Det må legges til rette for drøfting av oppdragelsesspørsmål med foreldrene, ikke minst på grunn av et økende mangfold i samfunnet.

3.2 Barnet og fellesskapet - en fruktbar motsetning

Barnehagen er en institusjon for samfunnets minste. Der har den voksne ansvar for å ivareta barnets menneskeverd og barnets rett til å utvikle sin personlighet og egenart. Som individ skal barnet gis anledning til å være seg selv og samtidig skal det ta del i det sosiale fellesskapet på en god måte.

Sosiale normer og regler for oppdragelsen, må både tilpasses barnets individualitet og her-og-nå - situasjonen. Det skjer blant annet ved at oppdrageren tar et steg tilbake og bruker sin egen fornuft for å sikre at oppdragelsen ikke blir autoritær, noe som lett skjer når voksne har styringen i asymmetriske forhold. Respekten for det individuelle barnets særpreg vil være et korrektiv til oppdragernes ønske om, vilje til og forsøk på å forme barnet.

Barn har rett til å uttrykke seg og få innflytelse på alle sider ved sitt liv i barnehagen (jf. FNs barnekonvensjon artikkel 12 , 1). Både kroppslig og språklig gir barna uttrykk for hvordan de har det i barnehagen. Nettopp derfor gjelder det å ta imot barnets uttrykk og la det få gjøre inntrykk. Respekt for barns likeverd, som er en grunnleggende verdi i barnehagen, kommer til uttrykk i de holdninger som personalet møter barnet med.

Det er den voksnes ansvar å se til at barnet pendler mellom selvutfoldelse og sosial tilpasning. Hvis selvsentrertheten fortrenger hensynet til fellesskapet, eller tilpasningen råder grunnen, opphører den fruktbare motsetningen mellom barnet og fellesskapet. Dersom en ensidig vektlegger at barnet skal tilpasse seg, stenges barnet på dets vei mot selvstendighet og sosialt ansvar. Mens en ensidig vektlegging av barnets individualitet og selvutfoldelse kan ødelegge for det sosiale fellesskap. Livet i relasjoner kan bli uutholdelig uten vanlige, sosiale konvensjoner for medmenneskelig oppførsel. Dersom de settes til side, går fellesskapet i oppløsning. Det må også være frihet i oppdragelsen, slik at barnet kan lære av egne erfaringer, gjennom prøving og feiling.

Av og til, og særlig når barnet må følge de sosiale normer som for eksempel å vise sosialt ansvar, er det nødvendig med grensesetting. Det stiller store krav til de voksne, slik at barn bevarer selvrespekten. I grensesettingssituasjoner kan det hende at den voksne må gå direkte inn. Da er det om å gjøre at oppdrageren har selvkontroll, og at grensene settes på en human måte. Firkantet grensesetting eller sentimental ettergivenhet er ingen løsning på oppdragelsens dilemmaer, og gagner heller ikke barnet. Oppdrageren må vise en holdning som ivaretar barnet og gi seg tid til å samtale med barnet.

Samtalen, gjensidigheten og den voksnes holdninger er bærebjelker i oppdragelsen. I spenningen mellom individ og felleskap skal barnet møtes på medmenneskelig vis, også når det gjør opprør eller oppleves som egensindig.

3.3 Oppdragelse, ulike tenkemåter

Historisk sett har to tenkemåter om barn og oppdragelse gjort seg gjeldende i barnehagen. Det er oppdrageren som "gartner" og "billedhugger". "Gartneren" ser barnet nærmest som en plante som vokser og utvikler seg ut fra sine iboende og naturlige forutsetninger. Oppdragelsens resultat ligger gjemt i frøet og tanken om fri selvutfoldelse er fremtredende.

"Billedhuggeren" ser barnet som et emne som formes gjennom oppdragerens målrettede påvirkning, slik en kunstner former sitt verk etter sin visjon. Tankegangen hviler i en oppfatning av forholdet mellom oppdrager og barn, hvor barnet behandles som en gjenstand, og ikke ses som en person

Imidlertid er ingen av disse tenkemåtene gyldige eller svarer til oppdragelsens egenart. For oppdragelsessituasjonen preges av gjensidighet i relasjonen mellom barn og oppdrager. Barnet er i utvikling med hele seg. Oppdrageren kan ikke trekke seg unna gjensidigheten i relasjonen, verken ved å la barnet "vokse fritt" eller ved å gå inn i situasjonen med en sterk formvilje, uten å svikte sin oppgave. Begge tenkemåter medfører nemlig at barnet blir en gjenstand. Men i oppdragelsen står voksen og barn overfor hverandre, ansikt til ansikt.

Selv om gartnermodellen synes å vise tiltro til barnets iboende krefter og muligheter, er oppdrageren sterkt og indirekte tilstede gjennom de rammer som legges. Tilsynelatende overlates mye av ansvaret til barnet. Samtidig påvirkes barnet. Det oppdras på en indirekte måte.

"Billedhuggeren" har et direkte og uttalt kulturelt oppdragelsesprosjekt. Med denne tenkemåten er det avgjørende at barnet får kulturelle erfaringer og anledning til uttrykke seg gjennom lek, samtale og andre kulturelle aktiviteter. Positivt sett er barnet deltaker i kulturen. Faren er imidlertid at oppdrageren fratar barnet dets ansvar for eget liv. For sterk formvilje og for liten forsiktighet hos oppdrageren kan kneble barnets individualitet. Barnets stemme kan forstumme.

Oppdragelsesoppgavens spenning ligger i selve relasjonen, i samspillet med mennesker og kulturelle utfordringer. Utfordringen ligger i å veilede og lede barnet og støtte det på veien mot selvstendighet, uten å frata barnet ansvaret for sitt eget arbeid med å forme seg selv og å leve og bidra i fellesskapet.

3.4 Oppdrageren - et forbilde

Det gjensidige forholdet mellom oppdrager og barn bæres av tillit og kjærlighet som grunnleggende medmenneskelige verdier (FNs barnekonvensjon, Innledning). Voksne som arbeider med barn, må vise at de er glad i barn, være åpne, ha respekt og vise toleranse for den oppvoksende slekt. Voksne oppdrar ved måten å være på, som forbilder. At voksne er forbilder for barn, pålegger de ansatte i barnehagen et stort ansvar for egne holdninger og handlinger.

Oppdragelse finner sted i her-og-nå-situasjoner og må ofte tas på sparket. Derfor må de ansatte ha et gjennomtenkt forhold til egne sosiale normer og måten oppdragelsen skjer på. Det er om å gjøre at den foregår på en forbilledlig måte. Det må være en følelsesmessig nærhet i oppdragelsessituasjonen mellom barn og oppdrager, samtidig som det er avstand, som gir den voksne tid og rom til å sanse seg og til å bruke sin fornuft i situasjonen til beste for barnet.

En forbilledlig, medmenneskelig og omsorgsfull oppdragelse bidrar til et positivt selvbilde hos barnet og vil være uttrykk for aktelse for barnets menneskeverd og respekt for fellesskapet. Nettopp fordi alle har erfaringer i det å være menneske og bli møtt eller ikke møtt som et medmenneske, kan man fra alle kulturer, religioner og livssyn møtes i medmenneskelighet. Det er nedfelt i "den gylne regel": "Alt dere vil at andre skal gjøre mot dere, skal også dere gjøre mot dem".